

Edward Szafrowski

Pozycja proboszcza w prawie kodeksowym

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 35/1-2, 35-69

1992

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. EDWARD SZTAFROWSKI

POZYCJA PROBOSZCZA W PRAWIE KODEKSOWYM

Treść: Wstęp. — I. Aspekt historyczny. — II. Proboszcz w Kodeksie z 1917 r. 1. Definicja proboszcza. 2. Urząd proboszczowski. 3. Obsadzanie parafii. 4. Czynności zarezerwowane proboszczowi. 5. Prawa i obowiązki proboszczów. — III. Proboszcz w Kodeksie Jana Pawła II. 1. Pełniejsze spojrzenie na posługę proboszcza. 2. Definicja proboszcza. 3. Trwałość stanowiska proboszczowskiego. 4. Obsadzanie parafii. 5. Obowiązki i uprawnienia proboszcza. A. Nauczanie, uświęcanie i pasterzowanie. B. Czynności specjalnie powierzone proboszczowi. C. Obowiązek rezydencji i odprawiania Mszy za parafian. D. Prowadzenie ksiąg parafialnych. E. Prawo do wynagrodzenia i wakacji. 6. Rady parafialne. 7. Opróżnienie parafii. 8. Administrator parafii. 9. Kapłani wspólnie kierujący parafią. Zakończenie.

Wstęp

Najpierw wyjaśnienie, że termin prawo kodeksowe oznacza w tym wypadku normy zawarte w obydwu kodeksach Kościoła Łacińskiego. Nie obejmuje natomiast przepisów Kodeksu prawa kanonicznego dla Katolickich Kościołów Wschodnich, promulgowanego w 1990 roku¹. Mając na uwadze możliwie całościowe ukazanie tej problematyki, uwzględniono krótko również aspekt historyczny.

Zrozumiałą jest treściwy związek istniejący pomiędzy parafią i posługą proboszcza, czego wyrazem są również przepisy obydwu kodeksów. Wynika to z faktu, że proboszcz jest pasterzem parafii². Stąd wielu kanonistów, także w opracowaniach monograficznych łączyło obydwu tematy³. Należy zauważyć, że Kodeks Jana Pawła II podjął próbę wyodrębnienia tematu dotyczącego parafii⁴, ale i w tym ujęciu wyraźnie widać związek parafii z jej pasterzem⁵.

I. Aspekt historyczny

Mając na uwadze wspomniane złączenie obydwu tematów, nie da się ukazać genezy posługi proboszcza, pomijając parafię⁶. W tym punkcie

¹ Por. AAS 82 (1990) 1033—1363.

² W definicji zatem parafii musi być mowa o proboszczu i odwrotnie.

³ Tak np. L. Bender w swojej monografii o proboszczach i wikariuszach zamieścił osobny rozdział o parafii: *De parochis et vicariis paroeialibus*, Roma 1959, s. 6—33.

⁴ Mamy w Kodeksie specjalny rozdział: „Parafie, proboszczowie, wikariusze parafialni”.

⁵ Materiał dotyczący parafii nie został wyodrębniony. Stąd i kanoniści pisząc obecnie o parafiach, łączą obydwu tematy: por. np. F. Coccopalmerio, *Quaestiones de paroeia in novo Codice*, Periodica 73 (1984) 379—410; tamże, 77 (1988) 219—278; *De paroeia*, Roma 1991.

⁶ Oczywiście należy pamiętać o tym, że nie od razu stosowano obecną terminologię.

nie spotkamy najnowszej historii, a więc norm prawnych zawartych w pierwszym Kodeksie z 1917 roku, ponieważ zostaną uwzględnione w osobnym punkcie.

Początkowo całe życie kościelne skupiało się wokół osoby biskupa, który przebywał w mieście, gdzie też najliczniej zamieszkiwali pierwsi wierni. W takiej sytuacji jedynym w pełnym tego słowa znaczeniu pasterzem wspólnoty był biskup, wspomagany przez prezbiterów i diakonów. Z tego właśnie okresu pochodzą wypowiedzi, głównie Ojców apostoelskich, którzy stwierdzali, że niczego nie należy czynić bez wiedzy biskupa⁷.

Dalszy jednak rozwój Kościoła, zwłaszcza rozszerzanie się chrześcijaństwa daleko poza teren miasta biskupiego, postulował nowe rozwiązania, domagając się swego rodzaju decentralizacji życia religijnego w diecezji. Dobro wiernych stwarzało coraz częściej konieczność budowania nowych kościołów, początkowo poza miastem biskupim, a później (VIII—XI w.) również w mieście biskupim, i przydzielania im pasterza. W pierwszej fazie do ośrodków położonych w terenie biskup wysyłał prezbiterów, którzy po wykonaniu posługi wracali do miasta biskupiego. Wkrótce okazało się to zbyt uciążliwe, zwłaszcza gdy chodziło o miejscowości bardziej odległe. Stąd powoli tworzyła się praktyka zamieszkania prezbitera przy wspólnocie wiernych (w parafii).

Jak już wspomniano od początku obserwujemy powiązanie sprawy proboszcza z parafią. Dodajmy jednak, że chodzi w tym raczej o kościół jako miejsce kultu, przy którym gromadzi się wspólnota wiernych i o ministrów, a więc szafarzy tego kultu. Byli nimi zawsze prezbiterzy. Tych, którzy pracowali w parafiach wiejskich nazywano od VII wieku archiprezbiterami, natomiast w IX wieku zaczęto ich coraz częściej nazywać pasterzami, rektorami lub plebanami. Do czasów Soboru Trydenckiego nie spotykamy prawie wcale tytułu proboszcz.

W związku z kościołem, miejscem kultu, zawsze była aktualna sprawa „uposażenia”, która obejmowała również szafarza kultu. Przepisy kościelne zawsze domagały się, by wystarczało ono na utrzymanie świątyni, sprawowanie w nim kultu i utrzymanie kapłana oraz innych ministrów. Pierwszą wzmiankę na temat materialnego uposażenia świątyni spotykamy w jednym z dekretów pap. Gelazego I (492—496). Papież wita z zadowoleniem fakt, że jakiś fundator wybudował na terenie diecezji kościół pod wezwaniem św. Wita, poleca jednak biskupowi, ażeby przed konsekracją przyjął od fundatora darowiznę, która będzie stanowiła uposażenie dla ministrów⁸.

Z tego okresu posiadamy również cenne źródła w prawodawstwie partykularnym. Z terenu Hiszpanii mamy dwa wyraźne przepisy na

⁷ Por. np. List św. Ignacego do Trul., 7, 2 (Rouet de Journal, *Enchiridion Patristicum*, Herder 1962, s. 17). Por. także *List do Smyrn.*, 8, 1 (jw., s. 22).

⁸ A. Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, 1757 nn., VIII, kol. 133.

temat uposażenia, mianowicie synodu w Brakarze z 572 roku⁹ oraz w Toledo z 589 roku¹⁰.

Przez długi czas źródłem uposażenia dla kościoła i ministrów były dobra nieruchomości, głównie ziemia, chociaż spotykamy wzmianki również o ofiarach wiernych. Duże znaczenie posiadały także dziesięciny. Prawie zupełnie nowe tendencje pojawiają się w XIV wieku na terenie Hiszpanii i Francji. Wyraziły się one w dążności do oparcia materialnego uposażenia przede wszystkim na ofiarach wiernych. Synod prowincjalny w Toledo w 1326 roku nakazuje, aby przy każdej okazji (m. in. kazania, spowiedź) przypominać wiernym obowiązek troski o budowę i utrzymanie kościołów. Synod udzielał 40 dni odpustu wszystkim, którzy złożą ofiary na ten cel, a także poleca proboszczom, aby wyznaczili parafian do zbierania ofiar¹¹. Prawie w dosłownym brzmieniu podobną uchwałę zamieścił synod francuski w 1368 roku¹².

Jeszcze wyraźniej w tym kierunku poszedł Sobór Trydencki. Na sesji 21 była mowa m. in. o tworzeniu nowych parafii. W odniesieniu do materialnego uposażenia Sobór wskazał na dwie możliwości: 1° biskupi mogą przeznaczyć na utrzymanie duchownych część dochodów parafii macierzystej; 2° powinni przynaglić wiernych, by swoimi ofiarami zapewnili duchowieństwu środki utrzymania¹³. Nie trzeba chyba dodawać, że powyższy temat łączy się ściśle z uprawnieniem proboszcza do uposażenia.

Gdy chodzi o inne sprawy dotyczące proboszczów, to stosunkowo wcześniej synody podkreślały prawa kościoła parafialnego, a tym samym „czynności zarezerwowane proboszczowi”. Najpierw dotyczyło to uczestniczenia we Mszy świętej, zwłaszcza w główne święta¹⁴; następnie przystępowania do sakramentu pokuty. Spowiedź wielkanocną należało odbywać u własnego kapłana¹⁵.

Z początku IX wieku znamy pierwsze wzmianki dotyczące ustanawiania proboszczów. Wspominają wyraźnie o udziale wiernych (ludu) w tym ważnym akcie¹⁶. W wypadku kościoła ufundowanego przez osobę prywatną, przysługiwało jej prawo przedstawiania biskupowi kandydata, którego biskup powinien zatwierdzić, jeśli spełniał wymagane prawem

⁹ Synod obejmował biskupów dwóch prowincji i dlatego otrzymał nazwę *utrumque concilium*. Odnośny przepis spotykamy w kan. 5, który przypominał biskupom, że nie wolno konsekrować kościoła dopóki nie otrzymają zapewnienia o jego materialnym uposażeniu, które ma wystarczyć m. in. na utrzymanie ministrów (Mansi, IX, kol. 838 n.). Por. C. I, C. I, q. 2.

¹⁰ Z treści kan. 19 wynika, że sprawa konieczności uposażenia dla nowego kościoła była w tym czasie bezsporna (I. Harduin, *Acta Conciliorum et epistolae decretales ac constitutiones Summorum Pontificum, Parisiis 1714—1715*, III, kol. 482 n.).

¹¹ I. Harduin, VII, kol. 1528.

¹² Por. tamże, kol. 1839.

¹³ Sess. 21, c. 4 de ref.

¹⁴ Pierwsze wzmianki na ten temat mamy już z VI w. (por. B. Kurtscheid, *Historia iuris canonici*, Romae 1951, s. 287).

¹⁵ Pierwsze zarządzenia pochodzą z IX wieku (tamże).

¹⁶ Por. Synod Rzymski z 826 r. (Mansi, XIV, kol. 1003).

warunki. Były to więc początki prepozytu, która miała zastosowanie także w odniesieniu do kościołów złączonych z klasztorami. W kościołach katedralnych lub kolegiackich funkcję proboszcza wypełniał najpierw prepozyt kapituły, a gdy później nie pozwalały mu na to liczne obowiązki kapitulne, jeden z kanoników kapituły¹⁷.

Pierwszą wzmiankę w prawie powszechnym na temat mianowania proboszcza znajdujemy w postanowieniach Soboru Laterańskiego I (1123 r.). Zarządzono mianowicie, że w kościołach „diecezjalnych”¹⁸ biskupi ustanawiają prezbiterów, którzy są wobec nich odpowiedzialni za duszpasterstwo oraz za wszystko, co podlega władzy biskupa¹⁹. Sobór Laterański III (1179 r.) ustalił wiek 25 lat, wymagany dla kandydata na stanowisko proboszcza²⁰. Sobór Lionński II (1274 r.), przypominając zarządzenie o wieku, domagał się, by kandydat posiadał święcenia kapłańskie²¹. Z kolei Sobór Trydencki wyraził wielką troskę o to, by parafie otrzymywały odpowiednich duszpasterzy. W związku z tym wprowadził egzaminy proboszczowskie²².

II. Proboszcz w Kodeksie z 1917 r.

Zarządzenia pierwszego Kodeksu należą już do historii, jednakże trzeba ten temat omówić w osobnym punkcie. Najpierw dlatego, że jest to historia najnowsza, dla wielu „współczesna”, a następnie i głównie z tej racji, że obecny Kodeks w przeważającej większości przejął wcześniejsze normy. W takiej sytuacji przedstawienie osobno problematyki poprzedniego Kodeksu, zwłaszcza w naświetleniu komentatorów, stanowi pomoc w interpretacji nowego prawa (por. kan. 6 § 2). Ułatwia wreszcie dostrzeżenie różnicy w ujęciu tej ważnej funkcji kościelnej oraz pozwala zauważyć odnowę soborową na tym odcinku.

1. Definicja proboszcza

Kodeks z 1917 roku nie zamieścił pełnej definicji proboszcza, podał jednak jakieś ogólne określenie tego stanowiska. W kan. 431 § 1 czytamy: „Proboszczem jest kapłan lub osoba moralna, którym parafia została nadana jako tytuł z obowiązkiem sprawowania duszpasterstwa w zależności od ordynariusza miejsca”²³.

¹⁷ Por. B. Kūrtscheid, dz. cyt., s. 290.

¹⁸ Sobór używa sformułowania *in parochialibus ecclesiis*, ponieważ w tym czasie diecezję oznaczano terminem „parochia”.

¹⁹ *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, wyd. Herder 1962, s. 170.

²⁰ Tamże, s. 188.

²¹ Tamże, s. 298.

²² Tamże, s. 294.

²³ Szerzej na temat proboszcza w świetle Kodeksu z 1917 r. por. m. in. S. Biskupski, *Stanowisko proboszcza w świetle prawa kanonicznego*, Płock 1966; F. C. Bouuaert, *Curé*, w *Dictionnaire Droit Canonique*, t. IV, kol. 900—941; L. Fanfani, *De iure parochorum ad normam CIC*, Turyn 1936; L. Bender, *De parochis et vicariis paroeialibus* 1959.

W powyższym określeniu spotykamy pewne elementy, które są zrozumiałe tylko na tle przepisów poprzedniego Kodeksu. Najpierw dotyczy to stwierdzenia, że „osoba moralna” może być proboszczem. Dla wyjaśnienia od razu trzeba dodać, że stanowi ona odpowiednik dzisiejszej osoby prawnej. Otóż pierwszy Kodeks przejął konsekwencje wprowadzonej głównie przez zwyczaj instytucji, której sam był przeciwny²⁴. Dotyczyło to sytuacji, o której wypadło wspomnieć już przy omawianiu aspektu historycznego. Chodziło o parafie, które były złączone tzw. pełnym prawem (*pleno iure*) z osobą moralną, np. z kapitułą katedralną lub kolegiacką.

W wypadku „pełnego złączenia” osoba moralna stawiała się habitualnym proboszczem. Prawodawca wyjaśniał, że chodzi tylko o tzw. habitualne duszpasterstwo, nie zaś o jego wykonywanie (por. kan. 452 § 2). Z tej racji do wykonywania duszpasterstwa musiał być mianowany wikariusz aktualny (por. kan. 471), który stawał się faktycznym proboszczem. Dlatego komentatorzy słusznie stwierdzali, że w ten sposób została praktycznie usankcjonowana jakaś fikcja, ponieważ tzw. proboszcz habitualny nie mógł wykonywać żadnej czynności proboszczowskiej²⁵. Tylko kapituła zatrzymywała pewne uprawnienia proboszczowskie (por., kan. 415).

Drugi element definicji, który wymaga wyjaśnienia, to stwierdzenie że parafia zostaje nadana proboszczowi jako „tytuł”, czyli w pewnym sensie na własność, a więc proboszcz stawał się jakby właścicielem parafii. Takie ujęcie stanowiska proboszczowskiego miało znowu związek z faworyzowaniem przez poprzedni Kodeks stabilności proboszcza. Prawodawca gwarantując nienaruszalność proboszcza w parafii, dostrzegał w tym korzyść duszpasterską. Wychodził bowiem z założenia, że pasterz parafii, mając świadomość swojej stabilności, otrzymuje tym samym nowy impuls do gorliwszej pracy w parafii. Rzeczywistość dostarczała coraz częściej przykładu, że zwłaszcza na „dobrych parafiach” powodowało to często przeciwny skutek. Z tej też racji wytworzyła się w wielu diecezjach praktyka mianowania tzw. administratorów parafii, zamiast formalnych proboszczów (usuwalnych lub nieusuwalnych). Dawało to biskupowi zupełną swobodę w przeniesieniu na inną parafię czy też pozbawieniu funkcji proboszczowskiej. Do tej sprawy wypadnie jeszcze powrócić.

W definicji podkreślono następnie obowiązek wykonywania duszpasterstwa. Oczywiście było ono rozumiane w ujęciu ówczesnego prawa, które pod tym pojęciem miało na uwadze głównie wypełnienie posługi nauczania i uświęcania. Jak później zobaczymy Sobór Watykański II znacznie ubogacił pojęcie duszpasterstwa i ukazał nowy aspekt jego wykonywania, który nazwano posługiwaniem. Również na nowo została

²⁴ Kan. 452 domagał się indultu apostolskiego na łączenie parafii „pleno iure” z osobą moralną.

²⁵ Por. S. Biskupski, dz. cyt., s. 14.

naświetlona „zależność” proboszcza od ordynariusza miejsca, co się łączy z pojęciem „współpracownika biskupa”.

Kodeks z 1917 roku mówił w zasadzie tylko o proboszczu terytorialnym, co było związane z pojęciem parafii terytorialnej, a więc wyznaczonej granicami terytorialnymi. Na tworzenie parafii personalnej wymagane było zezwolenie apostolskie (por. kan. 216 § 4).

Poprzedni Kodeks rozróżniał proboszczów nieusuwalnych i usuwalnych, co się łączyło z podziałem na parafie nieusuwalne i usuwalne. W pierwszym wypadku nie oznaczało to prawdziwej nienaruszalności, lecz większą stałość na urzędzie. Swoje stanowisko w tej sprawie wypowiedział Kodeks w kan. 454: ci, którym powierzono zarząd parafii w charakterze jej własnych rządców, powinni pozostać w niej na stałe; nie przeskadza to jednak, by zgodnie z prawem nie mogli być z niej usunięci (§ 1). Jak widzimy sprawa łączy się ze wspomnianą już nieruszalnością proboszcza.

Nie wszyscy jednak proboszczowie nabywali tę samą stałość, tych, którzy posiadali większą, zwykło się nazywać nieusuwalnymi, tych co mniejszą — usuwalnymi (por. kan. 454 § 2). Prawodawca raczej sprzyjał nieusuwalności parafii, a tym samym także proboszcza: „Parafie nieusuwalne bez zgody Stolicy Apostolskiej nie mogą być zamienione na usuwalne; usuwalne, po wysłuchaniu zdania kapituły katedralnej, mogą być przez biskupa, nie zaś przez wikariusza kapitulnego, ogłoszone jako nieusuwalne. Nowoerygowane winny być nieusuwalne, chyba że biskup, zważywszy szczególne warunki miejsca i osób, a także wysłuchawszy zdania kapituły katedralnej, uzna za roztropne, że lepiej postanowić o ich usuwalności (por. jw., § 3).

Na terenach misyjnych były tylko tzw. parafie misyjne (quasi paroe-ciae), dla których też mianowano proboszczów misyjnych (por. § 4). Odnosnie zaś do proboszczów zakonnych obowiązywało postanowienie zawarte w kan. 454 § 4: Proboszczowie należący do zakonu, ze względu na osobę, są zawsze usuwalni w zależności od woli ordynariusza miejsca, po zawiadomieniu przełożonego, jak również od woli przełożonego, po zawiadomieniu ordynariusza, na równych prawach, bez wymagania zgody jeden od drugiego. Nie jest także obowiązany jeden drugiemu podawać przyczyny swego postanowienia, a tym bardziej jej udowadniać — z zachowaniem prawa rekursu do Stolicy Apostolskiej ze skutkiem odwołującym.

Autorzy komentujący Kodeks czynili rozróżnienie między proboszczem diecezjalnym i zakonnym, w zależności od tego, czy był duchownym diecezjalnym, czy też członkiem jakiegoś zakonu. Wreszcie, poprzednie prawo kodeksowe rozróżniało pełnoprawnych proboszczów oraz duszpa-sterzy, którzy byli im przyrównani. Do tej drugiej grupy Kodeks (kan. 451 § 2) zaliczał:

1° proboszcza misyjnego (*quasi parochus*), kierującego parafią misyjną, o której mówił kan. 216 § 3;

2° wikariuszy parafialnych wyposażonych w pełnię władzy proboszczowskiej (wikariusz aktualny — kan. 471, wikariusz wieczysty —

kan. 1412 i 1427, wikariusz zarządca (administrator) — kan. 473 § 1, wikariusz zastępca — kan. 474 i wikariusz pomocnik, gdy we wszystkim wyryczał proboszcza — kan. 475 § 2)²⁶.

2. Urząd proboszczowski

Zgodnie z postanowieniem kan. 145 poprzedni Kodeks rozróżniał urząd w sensie ścisłym i w sensie szerszym. Stanowisko proboszcza zaliczano do urzędu w sensie ścisłym, ponieważ łączyła się z nim określona władza święceń i jurysdykcji. Proboszczem mógł być tylko prezbiter.

Oprócz władzy święceń, proboszcz na mocy piastowanego urzędu posiadał także pewną władzę jurysdykcyjną. Określano ją jako zwyczajną, wykonywaną w imieniu własnym. Obejmowała ona przede wszystkim zakres wewnętrzny. Proboszcz posiadał zwyczajną władzę spowiadania, ale tylko na podległym mu terytorium (por. kan. 873 § 1); względem swoich parafian także poza terytorium.

Z jego urzędem związana była również jurysdykacja w zakresie zewnętrznym. Mógł dyspensować poszczególne osoby lub rodziny od postu i wstrzemięźliwości oraz od świętowania w dni świąteczne nakazane (por. kan. 1245 § 1). Ta władza, jako zwyczajna, związana z urzędem proboszcza, mogła być przez niego delegowana innym (np. wikariuszowi współpracownikowi). Nie mógł natomiast delegować władzy spowiadania (jurysdykcji).

Szerokie uprawnienia przyznał poprzedni Kodeks proboszczowi w odniesieniu do małżeństwa. Tylko ordynariusz miejsca i proboszcz mógł udzielić ogólnej delegacji do asystowania przy zawieraniu małżeństwa wikariuszowi współpracownikowi. Posiadał też proboszcz obszerne uprawnienia dyspensowania w wypadku zawierania małżeństwa w niebezpieczeństwie śmierci lub w tzw. wypadku nagłym (por. kan. 1043—1045). Wprawdzie obecny Kodeks poszerzył te uprawnienia, ale trzeba je oceniać na tle ówczesnego prawodawstwa, które zwłaszcza gdy chodzi o zawieranie małżeństwa nie dawało zbyt szerokich uprawnień, nawet ordynariuszowi miejsca.

3. Obsadzanie parafii

Zostają tutaj pominięte niektóre szczegóły, jeśli pokrywają się z wymogami obecnie obowiązującego prawa. Później zaznaczymy, co zostało przejęte z Kodeksu 1917 roku. Chodzi teraz głównie o wskazanie pewnych ograniczeń, które kępowały ordynariusza miejsca w nadawaniu stanowiska proboszczowskiego.

Prawodawca najpierw ogólnie stwierdzał, że przełożonym uprawnionym do mianowania i instytuowania proboszczów jest ordynariusz

²⁶ Szerzej por. E. Sztafrowski, *Wikariusze parafialni w prawie kodeksowym*, Prawo Kanoniczne 34 (1991) nr 1—2, s. 56 nn.

miejsca, z wyjątkiem parafii zastrzeżonych Stolicy Apostolskiej oraz z zachowaniem przywileju wyboru albo prezentacji (por. kan. 455 § 1). Oprócz wskazanych wyżej dwóch ograniczeń, Kodeks dopuszczał jeszcze obsadzanie parafii drogą specjalnego konkursu (por. kan. 459 § 4) oraz możliwość tzw. wyborów ludowych (por. kan. 1452).

Pierwsze ograniczenie władzy ordynariusza miejsca w zakresie obsadzania stanowiska proboszczowskiego stwarzało zarezerwowanie tego prawa Stolicy Apostolskiej. Parafia była uznana przez poprzedni Kodeks za beneficjum duszpasterskie i dlatego stosowano do niej wszystkie przepisy o beneficjach. Wśród nich były beneficja zarezerwowane Stolicy Apostolskiej. Takie parafie nie mogły być ważnie nadane przez niższych przełożonych (por. kan. 1434).

Bardzo liczne były sytuacje, w których następowało zarezerwowanie Stolicy Apostolskiej jakiejś parafii. Określał to kan. 1435. Najczęściej miał zastosowanie § 1, n. 1 cytowanego kanonu. Mianowicie zarezerwowane były m. in. wszystkie parafie, które zawakowały na skutek śmierci, promocji, zrzeczenia się lub przeniesienia „Domowników Papieża”. Zaliczano do nich prałatów domowych Jego Świątobliwości oraz szambelanów papieskich. W każdej diecezji była pewna liczba kapłanów posiadających takie odznaczenie. Powodowało to w wielu wypadkach ograniczenie władzy biskupa ordynariusza, chociaż w praktyce Papież nigdy nie korzystał z możliwości obsadzenia takiej wakującej parafii. W każdym jednak wypadku należało zwracać się do Stolicy Apostolskiej, aby zezwoliła na obsadzenie parafii przez ordynariusza miejsca.

Znacznie rzadziej miały miejsce pozostałe ze wspomnianych wyżej ograniczeń, dlatego nie ma potrzeby ich omawiać. Motu proprio *Ecclesiae Sanctae* zniósł wszystkie rezerwy papieskie, wliczone w kan. 1435, dając ordynariuszowi miejsca pełną swobodę w obsadzaniu tych parafii²⁷. Ten sam dokument zniósł egzamin konkursowy²⁸, a odnośnie do wyborów ludowych ostateczny głos pozostawił Konferencjom Biskupów, sugerując wyraźnie, że jest za ich zniesieniem²⁹.

Poprzedni Kodeks dość precyzyjnie określał termin obsadzenia parafii: „Ordynariusz miejsca powinien starać się obsadzić wakującą parafię zgodnie z kan. 155, chyba że według jego roztropnego sądu, specjalne warunki miejsca i osób zalecają odłożenie nadania tytułu parafialnego” (kan. 458). Zgodnie z cytowanym wyżej kan. 155 nadanie urzędu, nie naruszające przepisu kan. 458, nie powinno się nigdy przeciągać ponad sześć użytecznych miesięcy, licząc od uzyskania wiadomości o ich zawako-

²⁷ Nr 18 § 1: *Stolica Apostolska nie rezerwuje sobie więcej nadawania urzędów lub beneficjów, duszpasterskich lub nieduszpasterskich o ile nie są konsystorskie* (PPK, t. I, z. 1, n. 78).

²⁸ Już przy promulgacji Kodeksu w 1917 r. prawodawca liczył się z odwołaniem tego egzaminu, skoro w kan. 459 § 4 zamieścił zastrzeżenie: „dopóki Stolica Apostolska nie zarządzi inaczej”.

²⁹ Szerzej por. E. Szafrowski, *Współpracownicy biskupa diecezjalnego w pasterskim postępowaniu*, Warszawa 1977, s. 208 n.

waniu. A więc parafię należało obsadzić (mianować proboszcza) z reguły w ciągu sześciu miesięcy.

Oczywiście ordynariusz miejsca był zobowiązany wybrać odpowiedniego kandydata, posiadającego określone przymioty. W tej dziedzinie trudno mówić o pewnych istotnych zmianach, dlatego te sprawy tutaj pomijamy. Nowomianowany proboszcz musiał złożyć wyznanie wiary oraz przysięgę, a także objąć kanonicznie parafię, w sposób określony zwyczajem lub prawem partykularnym. Stanowiło ono istotny element prowizji kanonicznej. Dyspensa od obowiązku objęcia była równoznaczna z objęciem (por. kan. 461).

4. Czynności zarezerwowane proboszczowi

Tę sprawę regulował kan. 462, wyliczając szereg czynności proboszczowskich, nazywając je funkcjami zarezerwowanymi — *functiones parochi reservatae*. Trzeba powiedzieć, że terminologia poprzedniego Kodeksu nie była w tym wypadku zbyt precyzyjna, dlatego obecnie ją zmieniono: „czynności specjalnie powierzone proboszczowi — *Functiones specialiter parochi commissae*” (kan. 530).

„Zarezerwowanie”, o jakim była mowa tłumaczyli komentatorzy w sensie zaakcentowania pozycji proboszcza, który był przede wszystkim odpowiedzialny za wypełnienie podstawowych posług duszpasterskich. Zarezerwowanie ich proboszczowi nie oznaczało, że powinien je wykonać osobiście, lecz że inni mogą czynności te wykonać za zgodą przynajmniej domyślną proboszcza.

Poprzedni Kodeks wyliczał te czynności w siedmiu punktach (kan. 462), podobnie jak obecny Kodeks (por. 530), ale z tego nie wynika, że dokonano tylko powtórzenia. Dostrzegamy spore różnice w liczbie i rodzaju tych czynności. Gdy chodzi o liczbę, to Kodeks z 1917 roku wyliczał: głoszenie zapowiedzi przed święceniami i przed małżeństwem, święcenie domów w W. Sobotę lub zwyczajowo w innym dniu, czego nie spotykamy w obecnym Kodeksie. Natomiast nie wyliczał udzielania bierzmowania w niebezpieczeństwie śmierci oraz bardziej uroczystego sprawowania Eucharystii w niedziele i święta nakazane, co czyni obecny Kodeks.

Pozostałe czynności wyszczególniają obydwie Kodeksy, ale dostrzegamy pewne różnice, co ma bezpośredni związek z modyfikacjami wprowadzonymi przez obecne prawo i dlatego później zwrócimy na to uwagę.

5. Prawa i obowiązki proboszczów

Wypada zacząć od zwrócenia uwagi na to, że do niedawna wyliczano najpierw prawa, a potem obowiązki, podczas gdy obecnie zmieniono kolejność. Kodeks nie zamieścił taksatywnego wyliczenia praw proboszcza. W rozdziale traktującym o proboszczach była mowa tylko o dwóch: prawo do wynagrodzenia oraz do wakacji.

Pierwsze formułował kan. 463 § 1: „Proboszcz ma prawo do świadczeń przysługujących mu na mocy uznanego zwyczaju albo na mocy ustawowej

taksy, stosownie do przepisu kan. 1507 § 1°. Cytowany powyżej kanon upoważniał synod prowincjonalny lub zebranie biskupów prowincji do ustalenia dla całego terytorium m. in. wysokości opłat z okazji szafowania sakramentów lub sakramentaliów.

Takie ujęcie sprawy miało bezpośredni związek z faktem, że proboszcz był zarazem beneficjatem, który posiadał prawo pobierania dochodów z beneficjum proboszczowskiego. Zgodnie zaś z postanowieniem kan. 1410 uposażenie beneficjum stanowiły m. in. dobra nieruchomości, dobrowolne ofiary składane przez wiernych oraz tzw. *iura stolae*, a więc opłaty pobierane z okazji szafowania sakramentów lub sakramentaliów, zgodnie z ustaloną taksą.

Ponieważ z reguły (w parafiach wiejskich) proboszczowie posiadali także dobra nieruchomości (głównie ziemię), dlatego przysługiwało im również prawo do pobierania dochodów, jakie te dobra przynosiły. Zwłaszcza w naszych warunkach te dochody nie zawsze istniały w praktyce, dlatego podstawowym źródłem utrzymania były *iura stolae*. Od dawna na terenie Polski stanowiły je z reguły dobrowolne ofiary składane przez wiernych z okazji chrztu, zawierania małżeństwa i z okazji pogrzebu.

Kodeks z 1917 roku przyznał proboszczom prawo do dwumiesięcznych wakacji w ciągu roku (por. kan. 465 § 2). Jednakże ta hojność prawodawcy nie zawsze była w praktyce możliwa do zrealizowania, zwłaszcza gdy chodzi o parafie bez wikariatu. Ani prawo powszechne, ani prawo partykularne nie gwarantowało zastępstwa, co stwarzałoby możliwość skorzystania z urlopu.

Przy omawianiu „urzędu proboszczowskiego” wspomniano już o władzy dyspensowania (por. 1043—1045 i kan. 1245) oraz o władzy zwyczajnej spowiadania, którą wtedy nazywano jurysdykcją do spowiadania. Proboszcz i wszyscy mu przyrównani posiadali zwyczajną jurysdykcję spowiadania na własnym terytorium (kan. 873 § 1). Poza nim mogli spowiadać tylko swoich podwładnych. W okresie wielkanocnym proboszcz miał prawo rozgrzeszania z grzechów, jakie sobie ewentualnie zarezerwował ordynariusz miejsca (por. kan. 899 § 3).

Przysługiwało proboszczowi prawo administrowania dobrami beneficjum (por. kan. 1476) oraz dobrami kościoła parafialnego (por. kan. 1182—1184). Także prawo wzięcia Najświętszej Eucharystii dla chorych z kościoła nieparafialnego (por. kan. 483, n. 2). Wreszcie proboszczom przysługiwało prawo uczestniczenia w synodzie diecezjalnym, zgodnie z postanowieniem kan. 358 § 1, nn. 6—7.

Podobnie jak o uprawnieniach, również o obowiązkach proboszczów była mowa w różnych miejscach Kodeksu. Na czoło obowiązków wysunięto przebywanie w parafii (rezydencja). Już Sobór Lionski II (1274 r.) postanowił, że proboszcz w celu gorliwszego troszczenia się o parafię obowiązany jest osobiście w niej rezydować, od czego mógł dyspensować ordynariusz dla słusznej przyczyny³⁰. Sobór Trydencki nie tylko przy-

³⁰ Kan. 13 (*Conciliarum Oecumenicorum Decreta*, s. 198, 11—17).

pomniął ten obowiązek, ale upoważnił biskupów do egzekwowania go odpowiednimi karami. Odwołał również wszelkie przywileje i indulty wieczyste wcześniej udzielone³¹.

Zgodnie z postanowieniem kan. 465 § 1 proboszcz był obowiązany do zamieszkiwania w domu parafialnym, w pobliżu kościoła. Dla zamieszkania w innym miejscu konieczna była zgoda ordynariusza miejsca. Ta sama dyspozycja określała także wypadki prawnej nieobecności proboszcza w parafii:

1° Wolno proboszczowi być nieobecny przez dwa najwyżej miesiące w roku, w sposób ciągły lub z przerwami, chyba że ważna przyczyna, uznana przez samego ordynariusza wymagałaby dłuższej nieobecności lub pozwalała tylko na krótszą (§ 2).

2° Dni, w których proboszcz raz w roku odprawia rekolekcje, zgodnie z kan. 126, nie wlicza się do dwóch wakacyjnych miesięcy, o których w § 2 (§ 3).

W tymże kan. 465 określono warunki prawnej nieobecności proboszcza w parafii:

1° Bez względu na to, czy czas wakacji jest ciągły czy przerywany, gdy nieobecność proboszcza ma się przeciągnąć ponad tydzień, oprócz słusznej przyczyny, proboszcz musi uzyskać pisemne zezwolenie ordynariusza oraz zostawić na swoje miejsce wikariusza zastępcę, zatwierdzonego przez tegoż ordynariusza. Proboszcz zakonnik potrzebuje ponadto zezwolenia przełożonego, a na zastępcę musi się zgodzić zarówno ordynariusz jak i przełożony (§ 4).

2° Gdyby proboszcz na skutek nagłej i poważnej przyczyny musiał wyjechać, powinien jak najprędzej powiadomić ordynariusza o przyczynie wyjazdu, wskazać kapłana zastępcę i zastosować się do poleceń ordynariusza (§ 5).

3° Nawet na czas krótszej nieobecności proboszcz powinien zabezpieczyć potrzeby wiernych, zwłaszcza wtedy, jeśli by tego wymagały specjalne okoliczności (§ 6).

Innym ważnym obowiązkiem, nałożonym przez prawo na proboszcza było odprawianie Mszy świętej za parafian. Już autor Listu do Hebrajczyków stwierdza, że obowiązkiem każdego kapłana jest składanie ofiary za lud³². Sobór Trydanecki stwierdził, że do wszystkich pasterzy stosuje się polecenie Pańskie „poznania swoich owiec i składania za nie ofiary”³³. W następnym okresie prawo kościelne dokładniej sprecyzowało ten obowiązek³⁴. Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku tak zarządził w kan. 466 § 1: „Proboszcz obowiązany jest odprawiać Mszę za parafian stosownie do kan. 339, a proboszcz misyjny zgodnie z kan. 306.

Tak więc obowiązek proboszcza poza terenami misyjnymi był identyczny z obowiązkiem biskupa diecezjalnego, natomiast proboszcz misyjny miał

³¹ Sess. VI, c. 2, de ref.

³² Hbr 5, 3.

³³ *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, s. 720.

³⁴ Por. Wernz-Vidal, *Ius canonicum*, t. II, s. 935.

obowiązek odprawiać tylko w ważniejsze uroczystości³⁵. Kongregacja Konsystorialna (obecnie: Biskupów) ogłosiła (3. 12. 1960 r.) szczegółowy wykaz dni, w które zgodnie z kan. 339 § 1 oraz kan. 466 § 1 — należy odprawiać Mszę za lud³⁶.

Gdy chodzi o obowiązki ściśle duszpasterskie, to Kodeks wskazał na poszczególne czynności, które są związane z posługą uświęcania, częściowo nauczania i może najszerszej sprawy z posługą pasterzowania. Oczywiście nie spotykamy terminologii obecnie używanej (posługa nauczania, uświęcania i pasterzowania), tym bardziej w wyliczeniu nie zachowano kolejności dziś stosowanej³⁷; po prostu w dowolnej kolejności wymieniono różne czynności, zaliczane teraz do duszpasterskich.

Tak np. w kan. 467 § 1 czytamy: „Proboszcz powinien odprawiać nabożeństwa, udzielać wiernym sakramentów, ilekroć o to prawnie proszą, poznawać swoje owce, błędzących roztropnie upominać, biednych i nieszczęśliwych otaczać ojcowską miłością, największych dokładać starań o katolickie wychowanie dzieci”. Szczególnej trosce proboszcza Kodeks polecał chorych nakazując przygotować ich odpowiednio na drogę do wieczności (por. kan. 468). Jednocześnie nakładał na proboszcza obowiązek czuwania, żeby w parafii nie głoszono niczego przeciwnego wierze i obyczajom. Natomiast powinien popierać dzieła miłosierdzia, wiary i pobożności (por. kan. 469).

Wreszcie Kodeks polecał proboszczowi dobrze prowadzić kancelarię parafialną. Podawał kilka szczegółowych wskazań dotyczących tej dziedziny życia parafialnego. M.in. proboszcz obowiązany był przysyłać każdego roku do archiwum kurii duplikaty ksiąg parafialnych, w swojej zaś parafii powinien urządzić archiwum (por. kan. 470).

III. Proboszcz w Kodeksie Jana Pawła II

Jan XXIII, zapowiadając (25. 1. 1959 r.) Sobór Watykański II, jednocześnie oświadczył, że jest jego zamierzeniem dokonać także reformy Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku. Miała się ona włączyć w ogólną odnowę zaprogramowaną przez Vaticanum II. W ten sposób, powołana wkrótce (28. 3. 1963 r.) Komisja otrzymała polecenie dokonania odnowy prawa kościelnego w oparciu o uchwały Soboru.

1. Pełniejsze spojrzenie na posługę proboszcza

Zanim przejdziemy do dokładnego zapoznania się z przepisami Kodeksu Jana Pawła II, wypada choćby ogólnie zorientować się w kierunkach

³⁵ Por. kan. 306 KPK 1917 r.

³⁶ AAS 52 (1960) 985 n. Gdy chodzi o wykaz dni por. E. Szafrowski, Współpracownicy biskupa diecezjalnego ..., s. 246 n.

³⁷ Poprzedni Kodeks najpierw wyliczał posługę uświęcenia, a po niej posługę nauczania.

odnowy soborowej dotyczącej omawianego tematu oraz etapów prac Komisji odnowy Kodeksu Prawa Kanonicznego.

Sobór Watykański II przybrał charakter prawdziwie duszpasterski, stąd w centrum jego zainteresowania musiały się znaleźć instytucje i osoby związane bezpośrednio z duszpasterstwem. Dotyczy to zwłaszcza parafii i proboszcza. Najpierw pełniej ukazano samo stanowisko proboszcza. Nazwany został pasterzem, co stanowiło nie tylko zwykłe nawiązanie do osoby dobrego Pasterza Jezusa Chrystusa, ale też dokładniej naświetliło posługę proboszczowską, zarówno gdy idzie o zakres jej treści jak i sposób wypełniania tych zadań.

Z definicją proboszcza związana była sprawa jego trwałości na tym stanowisku. Oto stanowisko Soboru w tej sprawie: „Proboszczom w ich własnych parafiach winna przysługiwać taka trwałość, jakiej wymaga dobro dusz. Dlatego znosząc rozróżnienie między proboszczami nieusuwalnymi i usuwalnymi, trzeba zrewidować i uprościć sposób postępowania przy przenoszeniu i usuwaniu proboszczów, żeby biskup mógł, zachowując naturalną i kanoniczną słusność, zarządzić stosowniej dobru dusz”³⁸.

Sobór pełniej naświetlił wymogi moralne stawiane kandydatowi na proboszcza. Ogólnie rzecz ujmując proboszcz jako pasterz powinien odznaczać się dobrymi obyczajami, czyli świętością życia³⁹. Musi następnie posiadać wystarczającą wiedzę, potrzebną do właściwego kierowania parafią⁴⁰. Spośród przymiotów, cnót duszpasterza została szczególnie zaakcentowana gorliwość duszpasterska⁴⁰ oraz roztropność⁴¹.

Gdy chodzi o obowiązki to na pierwszym miejscu bardzo wyraźnie, wyeksponowano trzy podstawowe obowiązki duszpasterskie: nauczanie uświęcanie i kierowanie. Uczynił to dekret soborowy o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele:

1° W spełnianiu obowiązku nauczania do zadań proboszczów należy: głoszenie słowa Bożego wszystkim wiernym, by umocnieni w wierze, nadziei i miłości, wzrastali w Chrystusie, a wspólnota chrześcijańska dawała świadectwo miłości, które zalecił Pan. Podobnie należy do ich zadań doprowadzenie wiernych przez nauczanie katechizmu do pełnego poznania tajemnicy zbawienia, przystosowanego do każdego wieku. Dla podania tej nauki powinni szukać pomocy nie tylko u osób zakon-

³⁸ Dekret soborowy *Christus Dominus*, n. 31, 3. Szerzej por. E. Szafrowski, dz. cyt., s. 198 n.; Tenże, *Nowe aspekty prawne posługiwania proboszczowskiego*, Prawo Kanoniczne 13 (1970) nr 1—2, s. 59—100.

³⁹ Por. Konstytucja soborowa *Lumen gentium*, n. 41, 3; Dekret soborowy *Presbyterorum ordinis*, n. 9, 2. W cytowanych dokumentach stawiane są ogólne wymagania w odniesieniu do wszystkich prezbiterów, tym bardziej należy je mieć na uwadze gdy chodzi o kandydata na proboszcza.

⁴⁰ Na ten temat jest mowa w licznych miejscach dekretów: *Christus Dominus* i *Presbyterorum ordinis*. Dekret *Optatam totius* wprost stwierdza, że gorliwość duszpasterstwa powinna kształtować całą formację alumnów (n. 19, 1).

⁴¹ Por. Dekret soborowy *Christus Dominus*, n. 31; Dekret o życiu i postudze kapłanów *Presbyterorum ordinis*, n. 11.

nych, ale też współpracy świeckich, również przez założenie Bractwa Nauki Chrześcijańskiej.

2° W dokonywaniu dzieła uświęcania niech się proboszczowie zatroszczą, by odprawianie Ofiary eucharystycznej było ośrodkiem i uwieńczeniem całego życia wspólnoty chrześcijańskiej. Tak samo niech dołożą starań, by wierni posilali się duchowym pokarmem przez pobożne i częste przyjmowanie sakramentów oraz przez świadomy i czynny udział w liturgii. Proboszczowie winni także pamiętać, jak ogromnie przyczynia się do wyrobienia życia wewnętrznego sakrament pokuty; toteż niech się chętnie oddają słuchaniu spowiedzi wiernych, zapraszając w tym celu, w razie potrzeby, również innych kapłanów.

3° W dopełnianiu obowiązku pasterskiego, proboszczowie powinni zatroszczyć się przede wszystkim poznać własną owczarnię. Skoro zaś są sługami wszystkich owiec, niech zabiegają o spotęgowanie życia chrześcijańskiego, zarówno u pojedynczych wiernych, jak i w rodzinach, stowarzyszeniach, zwłaszcza oddanych apostołatowi, jak też w całej wspólnotie parafialnej. Winni zatem odwiedzać domy i wizytować szkoły, tak jak tego wymaga duszpasterski obowiązek, pilną troską otaczać dzieci i młodzież, troszczyć się z miłością o ubogich i chorych, w specjalnej na koniec pieczy mieć robotników i dokładać starań, by wierni wspierali dzieła apostołatu⁴².

Apostołstwo świeckich zostało zaakcentowane także w innych dokumentach, gdzie wprost stwierdzono, że parafia jest najlepszym wzorem wspólnoty apostołskiej⁴³. Owszem zaproponowano tworzenie duszpasterskich rad parafialnych, które by służyły proboszczowi radą we wszystkich sprawach duszpasterstwa parafialnego⁴⁴.

Wreszcie zasugerowano wprowadzenie wieku emerytalnego: „Usilnie prosi się proboszczów, którzy na skutek daleko posuniętego wieku lub innej poważnej przyczyny doznają przeszkód w należyтым i owocnym pełnieniu obowiązków, by sami dobrowolnie czy też na wezwanie biskupa zrzekli się swego stanowiska. Rezygnującym biskup winien zabezpieczyć odpowiednie utrzymanie”⁴⁵. Prawo posoborowe bliżej określiło wiek — 75 lat⁴⁶. Z tym się łączy sprawa uproszczenia procedury przy usuwaniu i przenoszeniu proboszczów⁴⁷.

Komisja Odnowy KPK od samego początku przejęła istotne elementy nowego spojrzenia na stanowisko proboszcza, o czym można się przekonać zapoznając się z treścią kanonów kolejnych schematów. Dotyczy to

⁴² Dekret soborowy *Christus Dominus* n. 30. Por. E. Szafrowski, *Współpracownicy biskupa diecezjalnego...*, s. 252 n.

⁴³ Dekret soborowy *Apostolicam actuositatem*, n. 10, 2.

⁴⁴ Szerzej por. R. Sobański, *Uwagi o strukturze Parafialnej Rady Duszpasterskiej*, Ateneum Kapłańskie, n. 387, s. 133 n.; T. Pieronek, *Podstawy prawne Parafialnych Rad Duszpasterskich*, *Notificaciones*, nr 5—6 z 1974 r., s. 88 nn.

⁴⁵ Dekret soborowy *Christus Dominus*, n. 31.

⁴⁶ *Motu proprio Ecclesiae Sanctae*, I, n. 20 § 3 (PPK, t. I, z. 1, n. 80).

⁴⁷ Por. tamże, I, n. 20 §§ 1—2 (jw.).

zwłaszcza definicji proboszcza, w której nazwany zostaje pasterzem⁴⁸ i jego podstawowych obowiązków duszpasterskich: nauczanie, uświęcanie i pasterzowanie⁴⁹. Do tych spraw wypadnie jeszcze powrócić.

2. Definicja proboszcza

Najpierw kilka słów na temat terminologii. Łacińskie słowo *parochus* jest pochodzenia greckiego i oznacza w klasycznej łacinie *dostawcę* lub *gospodarza*. Najczęściej używany dziś termin polski *proboszcz* wywodzi się od słowa łacińskiego *praepositus* (= przełożony, rządca), bądź raczej od słowa niemieckiego (czy raczej starogermańskiego) *Probost*, w którym końcówkę „st” zamieniono na „szcz”. Nie jest też wykluczone, że pochodzi od słowa starofrancuskiego *provost*. We wszystkich wypadkach termin ten posiada taką samą treść: *przełożony, rządca*⁵⁰.

Wypada wszakże zaznaczyć, że słowo *proboszcz* nie należy wcale do najstarszych w języku polskim. Znacznie starszym, używanym zresztą czasem i obecnie to termin *pleban*, czyli ten, który przewodzi ludowi (od łac. *plebs*)⁵¹. Znacznie częściej stosuje się słowo *plebania*, a więc mieszkanie plebana. W odniesieniu do proboszczów, zwłaszcza większych parafii spotykamy czasem nazwę *prepozyt*.

Określenie rzeczowe podaje kan. 519: „Proboszcz jest pasterzem powierzonej sobie parafii, wypełniającym pasterską troskę o zleconą mu wspólnotę pod władzą biskupa diecezjalnego. Powołany jest do uczestniczenia w podejmowanej przez niego posłudze Chrystusa, aby dla tejże wspólnoty wykonywał funkcje nauczania, uświęcania i pasterzowania (kierowania), przy współpracy także innych prezbiterów i diakonów oraz świadczących pomoc wiernych świeckich — z zachowaniem przepisów prawa”.

Jak wynika z powyższej definicji synonimem proboszcza jest pasterz, a więc termin, którym określa się dziś coraz częściej biskupa diecezji. Z tej racji dekret soborowy *Christus Dominus* nazywa proboszcza szczególnym współpracownikiem biskupa (n. 30, 1). Nawiązuje też do tego definicja kodeksowa gdy mówi, że proboszcz jest powołany „do uczestniczenia w podejmowanej przez biskupa posłudze Chrystusa”. Staje się więc on w szczególny sposób przedłużeniem pasterskiej troski biskupa w powierzonej sobie parafii⁵².

To powiązanie proboszcza z biskupem, już jednak na płaszczyźnie podporządkowania hierarchicznego, zostało jeszcze raz zaakcentowane w definicji przez podkreślenie, że proboszcz wykonuje swoją posługę

⁴⁸ Por. kan. 351 schematu o *Ludzie Bożym* z 1977 r. (PPK, t. X, z. 2, n. 19987). Kanon ten został przez Komisję określony jako nowy.

⁴⁹ Por. tamże, kan. 362 (jw., n. 20010 n.).

⁵⁰ Por. *Słownik wyrazów obcych* (pod red. J. Tokarskiego), 1971, s. 601; S. Biskupski, dz. cyt., s. 11.

⁵¹ Z tego słowa wywodzi się polski termin „plebania” (mieszkanie plebana).

⁵² Konstytucja dogmatyczna *Lumen gentium*, n. 28, 2: „... czynią oni obecnie w pewnym sensie samego biskupa...”.

pod władzą biskupa. Niemniej jednak prawodawca nazywa go własnym pasterzem wspólnoty parafialnej. Posiada więc pewną autonomię w zakresie działania.

Trzeba i na to zwrócić uwagę, że nazwanie proboszcza pasterzem jest nie tylko zwykłym nawiązaniem do osoby Chrystusa, najbardziej autentycznego Pasterza, ale stanowi jednocześnie przypomnienie, w czym winna się streszczać misja proboszcza i w jaki sposób ma być wykonywana⁵³.

W definicji od razu przypomniano podstawowe funkcje i zarazem obowiązki proboszcza: nauczanie, uświęcanie i kierowanie czyli pasterzowanie. Wskazano wreszcie, że proboszcz ma także swoich współpracowników: prezbiterów, diakonów i świeckich; oczywiście, nie zawsze ze wszystkich wymienionych grup.

Gdy idzie o podział, to zależnie od sposobu określenia wspólnoty parafialnej rozróżniamy proboszcza miejscowego (terytorialnego) i personalnego. W pierwszym wypadku zostaje ustanowiony dla wspólnoty zamieszkującej oznaczone terytorium, w drugim zaś dla określonej grupy osób.

Można następnie rozróżnić proboszcza diecezjalnego i zakonnego, w zależności od tego, czy jest nim kapłan diecezjalny czy zakonny. Również obecnie pozostaje aktualny podział na proboszcza pełnoprawnego i duszpasterza, który jest z nim zrównany. Proboszcz pełnoprawny to kapłan (lub zespół kapłanów) mianowany przez biskupa diecezjalnego dla określonej parafii ze wszystkimi obowiązkami i uprawnieniami proboszczowskimi. Zrównany jest z proboszczem kapłan mianowany dla kierowania placówką duszpasterską (por. kan. 516 § 1) oraz administrator parafii (por. kan. 540 § 1).

Wyliczone powyżej rodzaje proboszczów w zasadzie pokrywają się z podziałem przyjętym przez autorów komentujących poprzedni Kodeks. Nieaktualne stało się rozróżnienie na proboszcza nieusuwalnego i usuwalnego. Nie ma także obecnie proboszcza misyjnego, został zaliczony do grupy pełnoprawnych proboszczów. Natomiast nowy Kodeks upoważnia do wprowadzenia nowych rozróżnień. Można obecnie wskazać na proboszcza jednoosobowego oraz na proboszcza w pewnym sensie kolegiального. W drugim wypadku nie chodzi o dawną sytuację, w której proboszczem była osoba moralna, co jak widzieliśmy uznawał jeszcze poprzedni Kodeks. Proboszcz „kolegialny”, to zespół kapłanów, któremu wspólnie zostaje powierzona troska o parafię, z tym jednak, że jeden z nich pełni funkcję moderatora i tylko on jest odpowiedzialny wobec biskupa (por. kan. 517 § 1).

Kodeks Jana Pawła II dopuszcza jeszcze jedną sytuację, która upoważnia do rozróżniania proboszcza mianowanego na stałe i na określony czas. Reguła jest taka, że proboszcz winien cieszyć się stałością. Jednakże zarządzenie Konferencji Biskupów danego kraju może wprowadzić instytucję proboszcza mianowanego czasowo (por. kan. 522).

⁵³ Podkreśla to *Synod Rzymski z 1960 r.*, w stat. 102.

3. Trwałość stanowiska proboszczowskiego

Sprawa ta wymaga osobnego omówienia, z uwzględnieniem aspektu historycznego. Przed Kodeksem z 1917 roku prawo kościelne broniło zasady nienaruszalności proboszcza na jego stanowisku, stąd wszyscy proboszczowie byli prawnie nieusuwalni. Nie oznaczało to jakiegś bezwzględnej nieusuwalności, ale wymagało do jego usunięcia zastosowania bardzo skomplikowanej procedury, broniącej mocno proboszcza.

Tak jednak wyglądała sprawa z punktu widzenia prawnego, w praktyce bowiem, na skutek lokalnych warunków, wytworzyła się powoli instytucja proboszczów dowolnie usuwalnych. Początek dały jej tzw. artykuły organiczne dołączone samowolnie przez cesarza Napoleona I do konkordatu zawartego ze Stolicą Apostolską. Na ich podstawie rozróżniano proboszczów w pełnym tego słowa znaczeniu i tzw. pomocniczych (*deservitores*). Pierwsi byli nieusuwalni, drudzy natomiast usuwalni według uznania (*ad nutum*). Tego rodzaju praktyka uzyskała z czasem pewną aprobatę apostolską i została wprowadzona w Stanach Zjednoczonych, Anglii i Holandii. Kodeks w 1917 roku przejął pewne elementy tej innowacji, wprowadzając podział na proboszczów nieusuwalnych i usuwalnych, przy czym ci ostatni nie byli usuwalni według uznania.

Ponieważ prawo kodeksowe nie odwołało w związku z nadawaniem parafii zwyczajów przeciwnych, dlatego biskupi stosowali praktykę mianowania tzw. administratorów parafii, którzy byli podobni do wspomnianych poprzednio proboszczów pomocniczych (*deservitores*) usuwalnych według uznania biskupa⁵⁴.

Jak już zaznaczono Sobór wysunął postulat, aby proboszczowi przyznać taką trwałość, jakiej domaga się dobro dusz⁵⁵. W związku z tym motu proprio *Ecclesiae Sanctae* upoważniło biskupa do przenoszenia proboszczów nawet wbrew ich woli⁵⁶. Jeszcze dalej poszła Komisja odnowy Kodeksu Prawa Kanonicznego proponując możliwość mianowania proboszcza także na określony czas⁵⁷. Idąc po tej linii Kodeks Jana Pawła II zarządza: „Proboszcz winien cieszyć się trwałością i dlatego ma być mianowany na czas nieokreślony. Na czas określony biskup diecezjalny może mianować tylko wtedy, gdy zezwala na to dekret Konferencji Biskupów” (kan. 522). Taki dekret wymaga potwierdzenia apostolskiego⁵⁸. Z tym tematem łączy się przepisana prawem procedura przy usuwaniu i przenoszeniu proboszczów (kan. 1740—1752), do czego jeszcze później powrócimy. Osobne przepisy dotyczą zakonników (kan. 682), o czym będzie mowa w następnych punktach.

⁵⁴ Por. E. Sztafrowski, *Współpracownicy biskupa diecezjalnego ...*, s. 196 n.

⁵⁵ Dekret *Christus Dominus*, n. 31, 3.

⁵⁶ Nr 20, § 2 (PPK, t. 1, z. 1, n. 80).

⁵⁷ Por. kan. 461 schematu z 1980 r.

⁵⁸ Kan. 522 mówi wyraźnie o „dekrecie”, a ten wymaga potwierdzenia apostolskiego (por. kan. 455 § 2); Por. F. Coccopalmerio, *Quaestiones de paroecia in novo Codice*, *Periodica* 77 (1988) 238 n.

4. Obsadzanie parafii

W języku polskim stosujemy także termin prowizja kanoniczna. Jest ona regulowana przepisami ogólnymi (kan. 146—183), a w wypadku proboszcza ponadto zamieszczonymi poniżej normami. Regulują one szereg spraw dotyczących głównie przełożonego kompetentnego do dokonania tej czynności i kandydata na stanowisko proboszcza.

W kan. 523 prawodawca sformułował dwie zasady, które przynajmniej pośrednio dotyczą ustanawiania proboszcza:

1° Proboszcz powinien sprawować pieczę pasterską w jednej tylko parafii. Jednakże z powodu braku kapłanów albo na skutek innych okoliczności, można proboszczowi określonej parafii powierzyć pieczę pasterską o kilka sąsiednich parafii (§ 1).

2° W tej samej parafii może być tylko jeden proboszcz lub moderator, o którym w kan. 517 § 1. Potępia się zwyczaj przeciwny oraz odwołuje wszelki przeciwny zwyczaj (§ 2).

Gdy chodzi o kompetentnego przełożonego, to kan. 523 podaje następującą zasadę ogólną: „Zachowując w mocy przepis kan. 682 § 1, prowizja urzędu proboszczowskiego przysługuje biskupowi diecezjalnemu i to przez swobodne nadanie, chyba że ktoś posiada prawo prezentacji lub wyboru”. Wspomniany wyżej kan. 682 § 1 postanawia, że w wypadku zakonnika urząd nadaje biskup diecezjalny, ale po przedstawieniu kandydata przez kompetentnego przełożonego lub przynajmniej po wyrażeniu przez niego zgody.

Tak więc Kodeks utrzymał prawo prezeny i wyboru, powtarzając zarządzenie poprzedniego Kodeksu zawarte w kan. 455 § 1. Zachowuje jednak moc postanowienie posoborowe zakazujące dołączania w prawie fundacyjnym klauzul, które by ograniczały wolność biskupa w nadawaniu parafii⁵⁹. Ponieważ kan. 523 mówi o biskupie diecezji, dlatego wyklucza wikariusza generalnego i biskupiego, chyba że otrzymają specjalne zlecenie (por. kan. 134 § 3). Zgodnie natomiast z kan. 525 w czasie opróżnienia stolicy biskupiej albo niemożności sprawowania władzy przez biskupa, do administratora diecezji lub innego tymczasowego rządcy należy:

1° udzielać instytucji lub zatwierdzać kapłana prawnie prezentowanego lub wybranego;

2° mianować proboszczów, gdy stolica biskupia jest opróżniona lub przeszkadzona od roku.

Mając na uwadze postanowienie kan. 151 przełożony nie powinien bez poważnej przyczyny zbyt długo odkładać obsadzenia parafii. Poprzedni Kodeks wyznaczał sześć użytecznych miesięcy⁶⁰.

W odniesieniu do kandydatów trzeba najpierw mieć na uwadze podstawowy warunek, o którym w kan. 521 § 1: „Aby ktoś mógł ważnie zostać proboszczem musi posiadać święcenia prezbiteratu”. W tym

⁵⁹ Motu proprio *Ecclesiae Sanctae*, I, n. 18 § 1 (PPK, t. 1, z. 1, n. 78).

⁶⁰ Por. kan. 458 i 155.

miejscu należy wskazać na zarządzenie prawodawcy; zawarte w kan. 517 § 2: „Gdyby na skutek braku kapłanów, biskup diecezjalny doszedł do wniosku, że do współdziałania w trosce o pasterzowanie parafią należy dopuścić diakona lub jakąś inną osobę nie mającą święceń kapłańskich, albo wspólnotę osób, to powinien ustanowić jakiegoś kapłana, który by posiadając władzę i uprawnienia proboszczowskie, kierował działalnością pasterską”.

Uwzględniając powyższą sytuację wypada zauważyć, że stosunkowo najpełniej mogą się włączyć w duszpasterstwo parafialne diakoni stali. Poświęcony im bezpośredni dokument apostolski wśród zadań, jakie ordynariusz miejsca może zlecić takiemu diakonowi wylicza: „kierowanie prawnie w imieniu proboszcza i biskupa oddalonymi wspólnotami wiernych”⁶¹. Jeśli natomiast chodzi o udział świeckich, to do tej sprawy nawiązuje Instrukcja Kongregacji Ewangelizowania Narodów z dnia 19 listopada 1976 roku⁶².

W kan. 523 prawodawca sformułował dwie zasady, które pośrednio dotyczą ustanawiania proboszczów:

1° Proboszcz powinien sprawować pieczę pasterską w jednej tylko parafii. Jednakże z powodu braku kapłanów albo na skutek innych okoliczności, można proboszczowi określonej parafii powierzyć pieczę pasterską o kilka sąsiednich parafii (§ 1). Powyższa dyspozycja posiada niewątpliwie związek z poprzednią.

2° W tej samej parafii może być tylko jeden proboszcz albo moderator, o którym w kan. 517 § 1. Potępia się zwyczaj przeciwny oraz odwołuje wszelki przeciwny przywilej (§ 2).

Prawo kościelne zawsze przejawiało pilną troskę o dobór odpowiednich osób na stanowiska kościelne. Czyni to w sposób szczególny w odniesieniu do proboszcza: „Opróżnioną parafię biskup diecezji winien nadać temu, kogo po rozważeniu wszystkich okoliczności uzna za odpowiedniego⁶³ do wypełniania w niej parafialnej posługi, wykluczając wszelki wzgląd na osobę. Aby urobić sobie sąd o zdatności kandydata, winien wysłuchać zdania dziekana i przeprowadzić odpowiednie badanie, zasięgnąwszy też ewentualnie opinii niektórych prezbiterów oraz wiernych świeckich”.

Poprzedni Kodeks (por. kan. 459) nie nakładał na biskupa obowiązku wysłuchania opinii dziekana oraz innych osób. Motu proprio *Ecclesiae Sanctae* (1966 r.) zaleciło: „Wypada, aby biskup diecezjalny wysłuchał zdania dziekana ilekroć chodzi o mianowanie, przeniesienie lub złożenie z urzędu proboszczów zamieszkałych na jego terytorium”⁶⁴. Sugestie

⁶¹ Moru proprio *Sacrum Diaconatus Ordinem*, 22, 8 (PPK, t. I, z. 1, n. 496).

⁶² *Leges Ecclesiae post CIC editae* (X. Ochoa), t. V, kol. 7260 n. Do tej Instrukcji odsyła nota do kan. 517 § 2.

⁶³ Poprzedni Kodeks nakładał ten obowiązek pod grzechem ciężkim, domagając się nadania parafii bardziej odpowiedniemu (por. kan. 469 § 1).

⁶⁴ Motu proprio, II, n. 19 § 2 (PPK, t. I, z. 1, n. 79).

o wysłuchaniu zdania innych prezbiterów i świeckich spotykamy już w schemacie Kodeksu z 1980 roku⁶⁵.

Gdy chodzi o przymioty kandydata, kan. 521 § 2 stwierdza: „Kandydat na proboszcza winien się odznaczać zdrową nauką i dobrymi obyczajami, gorliwością pasterską oraz innymi przymiotami wymaganymi do kierowania daną parafią, czy to prawem powszechnym czy partykularnym”. Biskup ma obowiązek zbadać, czy ktoś odpowiada warunkom określonym w prawie kościelnym: „Aby ktoś mógł otrzymać urząd proboszcza, należy w sposób określony przez biskupa diecezji, także przy pomocy egzaminu, ustalić, czy rzeczywiście jest odpowiedni” (kan. 521 § 3).

Nowo mianowany proboszcz obowiązany jest złożyć wyznanie wiary (por. kan. 833, n. 6) oraz przysięgę wierności⁶⁶. Ponadto musi kanonicznie objąć parafię, co jest jednym z istotnych aktów prowizji kanonicznej (por. kan. 527 § 1). Proboszcza obsadza ordynariusz miejsca lub kapłan przez niego delegowany, zachowując sposób przewidziany prawem partykularnym lub prawnym zwyczajem. Dla słusznej przyczyny tenże ordynariusz może udzielić dyspensy od takiego sposobu objęcia parafii. W takim wypadku dyspensa podana do wiadomości wiernych, zastępuje objęcie parafii (kan. 527 § 2).

Ordynariusz miejsca powinien też określić czas, w którym ma nastąpić objęcie parafii. Po jego bezskutecznym upłynięciu może ogłosić, że parafia jest opróżniona, wyjąwszy jednak uzasadnioną przeszkodę (kan. 527 § 3).

5. Obowiązki i uprawnienia proboszcza

Obecny Kodeks wylicza na pierwszym miejscu obowiązki proboszcza, które też mogą być rozważane jako jego uprawnienia.

A. Nauczanie, uświęcanie i pasterzowanie

Już w definicji proboszcza Kodeks wskazuje na trzy podstawowe funkcje proboszczowskie: nauczanie, uświęcanie i pasterzowanie (kierowanie). W następnych kanonach są one bliżej sprecyzowane, chociaż należy pamiętać o tym, że na temat jest mowa w innych miejscach Kodeksu, zwłaszcza gdy chodzi o zadanie nauczania i uświęcania, którym prawodawca poświęca osobne księgi.

W zakresie funkcji nauczania kan. 528 § 1 stwierdza, że proboszcz obowiązany jest zatroszczyć się o to, ażeby przebywającym w jego parafii głoszone było nieskazane słowo Boże. Stąd zabiega, by wierni byli właściwie pouczani o prawdach wiary, zwłaszcza przez głoszenie homilii w niedziele i święta nakazane oraz przez nauczanie katechetyczne. Popiera też dzieła przez które jest propagowany duch ewangeliczny, również w zakresie

⁶⁵ Por. kan. 463.

⁶⁶ Zarządzenie w tej materii wydała Kongregacja Nauki Wiary (od 1. III. 1989 r.): AAS 81 (1989) 104—106.

sprawiedliwości społecznej. W sposób szczególny troszczy się o katolickie wychowanie dzieci i młodzieży. Wszelkimi wreszcie siłami, korzystając w tym z pomocy wiernych, zabiega, ażeby ewangeliczne orędzie dotarło również do tych, którzy przestali praktykować albo nie wyznają prawdziwej wiary.

Wyliczono tutaj dziedziny i formy nauczania, a także grupy osób, które winny być objęte nauczaniem. Kodeks nawiązuje wyraźnie do Soboru Watykańskiego II, którego tekst został już poprzednio przytoczony⁶⁷. Do tej sprawy nawiązuje prawodawca także innych kanonach, tam zwłaszcza, gdzie jest mowa o posłudze nauczania w Kościele⁶⁸.

W odniesieniu do funkcji uświęcania kan. 528 § 2 na pierwszym miejscu akcentuje sprawowanie Eucharystii, co winno się stać centrum parafialnego zgromadzenia wiernych. Proboszcz pracuje również nad tym, by wierni wzmacniali się przez pobożne uczestniczenie w sakramentach, a zwłaszcza często przystępowali do sakramentów Najświętszej Eucharystii i Pokuty⁶⁹. Stara się następnie o to, by wierni modlili się, także w rodzinach oraz świadomie i czynnie brali udział w liturgii. Proboszcz pod władzą biskupa diecezjalnego winien kierować liturgią w swojej parafii i czuwać nad tym, by nie wkradły się do niej nadużycia.

Łatwo dostrzec, że zostały wyeksponowane dwa sakramenty: Najświętsza Eucharystia i Sakrament Pojednania. Sobór nazwał Eucharystię „źródłem i szczytem całego życia chrześcijańskiego”⁷⁰. Również Sobór oraz dokumenty posoborowe sprecyzowały dokładnie treść obowiązków proboszcza w tej materii. Zawsze chodzi głównie o praktyczne wprowadzanie wiernych w owocne uczestniczenie w Eucharystii⁷¹. Ponadto we wszystkich tych sprawach musi się ujawnić prawdziwa troska proboszcza. To właśnie on swoją gorliwością pasterską ma doprowadzić do tego, by wierni często i owocnie przystępowali do sakramentów. Wyklucza się postawę jedynie oczekiwania na tych, którzy sami się zgłaszają.

Wreszcie obowiązek pasterzowania, który przez dokumenty Vaticanum II został znacznie poszerzony w swojej treści. Sobór ukazał wiele nowych dziedzin pasterzowania. Kan. 529, nawiązując wyraźnie do przypowieści Chrystusa o dobrym pasterzu (J 10, 11 n.) stwierdza: „Pragnąc dobrze wypełnić funkcję pasterza, proboszcz powinien starać się poznać wiernych powierzonych jego pieczy. Winien zatem nawiedzać rodziny, uczestnicząc w troskach wiernych, zwłaszcza niepokojach i smutku, oraz umacniając ich w Panu, jak również — jeśli w czymś niedomagają — roztropnie ich korygując. Gorącą miłością wspiera chorych, zwłaszcza bliskich śmierci, wzmacniając ich troskliwie sakramentami i polecając

⁶⁷ Dekret soborowy *Christus Dominus*, nr 30, 2.

⁶⁸ Por. kan. 757. 771. 767 § 2. 776. 777.

⁶⁹ Por. Dekret soborowy *Christus Dominus*, n. 30, 2.

⁷⁰ Por. konstytucja soborowa *Lumen gentium*, n. 11, 1.

⁷¹ Por. Konstytucja soborowa *Sacrosanctum Concilium*, n. 19; Instrukcja wykonawcza do tejże Instrukcji, n. 19 (PPK, t. 1, z. 1, n. 853); Instrukcja *Eucharisticum mysterium*, n. 26 (PPK, t. 1, z. 3, n. 1133).

ich dusze Bogu. Szczególną troską otacza biednych, cierpiących, samotnych, wygnańców oraz przeżywających szczególne trudności. Stara się wreszcie o to, by małżonkowie i rodzice otrzymali pomoc do wypełnienia własnych obowiązków oraz popiera wzrost życia chrześcijańskiego w rodzinach" (§ 1).

W powyższej dyspozycji wspólnota parafialna ukazana jest jako jedna wielka rodzina, w której proboszcz — troskliwy ojciec — obejmuje pasterską miłością wszystkich, zwłaszcza wymagających szczególnej troski. Możemy powiedzieć, że mamy tutaj jakby kwintesencję tego, co zostało wskazane w różnych dokumentach posoborowych, które też z tej racji należy mieć tutaj na uwadze⁷².

Prawidłowe pasterzowanie wymaga również wyzwolenia inicjatywy ze strony wiernych świeckich i dopuszczenia ich do współodpowiedzialności za życie parafii. Stąd kan. 529 § 2 zarządza: „Proboszcz uznaje i popiera własny udział wiernych świeckich w misji Kościoła, udzielając również poparcia ich stowarzyszeniom o celach religijnych. Współpracuje z własnym biskupem diecezjalnym, zabiegając także o to, by wierni troszczyli się o parafialną wspólnotę, czuli się członkami zarówno diecezji, jak i Kościoła powszechnego, oraz uczestniczyli w rozwijaniu oraz podtrzymywaniu tej wspólnoty”.

Łączy się to z ważną sprawą apostołstwa świeckich, której Sobór poświęcił osobny dekret *Ahostolicam actuositatem*⁷³. W okresie posoborowym szeroko do tej sprawy powraca Synod Biskupów w 1987 roku, oraz Posynodalna Adhortacja Apostolska *Christifideles laici* (10. 12. 1988 r.) — o powołaniu świeckich w Kościele i świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II⁷⁴.

B. Czynności specjalne powierzone proboszczowi

Zgodnie z postanowieniem kan. 530 do czynności specjalnie powierzonych proboszczowi zalicza się następujące:

- 1° udzielanie chrztu⁷⁵,
- 2° udzielanie bierzmowania osobom znajdującym się w niebezpieczeństwie śmierci, według przepisu kan. 883, n. 3⁷⁶,
- 3° udzielanie Wiatyku i namaszczenia chorych, z zachowaniem wszakże przepisu kan. 1003 §§ 2 i 3⁷⁷, a także udzielanie apostołskiego błogosławieństwa⁷⁸,

⁷² Por. m. in. Uwagi Wstępne do obrzędu chrztu dzieci, n. 5 (PPK, t. II, z. 2, n. 3448); Uwagi Wstępne do obrzędu pogrzebu, n. 25 (PPK, t. III z. 2, n. 5333).

⁷³ Por. szczególnie n. 1.

⁷⁴ Por. wydanie broszurowe w języku polskim.

⁷⁵ Poprzedni Kodeks mówił o uroczystym udzielaniu chrztu (kan. 462, n. 1).

⁷⁶ Zgodnie z kan. 883, n. 3: „w odniesieniu do osób znajdujących się w niebezpieczeństwie śmierci — proboszcz, a nawet każdy prezbiter”.

⁷⁷ Kan. 1003 stwierdza, że dla słusznej przyczyny każdy kapłan może udzielić namaszczenia chorych, za domniemaną przynajmniej zgodą proboszcza (§ 2),

4° asystowanie przy zawieraniu małżeństw i udzielanie ślubnego błogosławieństwa ⁷⁹,

5° odprawianie pogrzebów,

6° święcenie źródła chrzcielnego, prowadzenie procesji poza kościołem oraz dokonywanie uroczystych poświęceń poza kościołem ⁸⁰,

7° bardziej uroczyste sprawowanie Eucharystii w niedziele i święta ⁸¹.

Wyliczone powyżej czynności, które prawodawca obecnie określa jako „specjalnie powierzone proboszczowi” ⁸², mają różny charakter. Niektóre, jak np. asystowanie przy zawieraniu małżeństwa są na mocy prawa związane z posługą proboszcza i mogą być przez innych podejmowane (ważnie) tylko na mocy delegacji, większość natomiast to czynności, w wykonywaniu których uczestniczą także „z urzędu” wikariusze parafialni, a w razie konieczności mogą być wypełniane również przez innego kapłana, czy nawet diakona. Można wreszcie wskazać i takie, które w szczególnych okolicznościach mogą być wykonane nawet przez świeckich (np. chrzest).

W zwyczajnych jednak warunkach są to czynności rzeczywiście „specjalnie powierzone proboszczowi”, stanowiąc zarazem jego obowiązki i uprawnienia. Wolno i trzeba powiedzieć, że proboszcz jest odpowiedzialny za ich wykonanie i z reguły potrzebna jest zgoda na podjęcie tych czynności przez innych. Nie dotyczy to wikariuszy parafialnych, ponieważ oni po to są ustanawiani, by uczestniczyć w trosce pasterskiej proboszcza; jednakże dzieło pasterskiej posługi wykonują pod władzą proboszcza (por. kan. 545 § 2).

C. Obowiązek rezydencji i odprawiania Mszy za parafian

Zgodnie z postanowieniem kan. 533 § 1, proboszcz ma obowiązek rezydować w parafii na plebanii, w pobliżu kościoła parafialnego. Tylko w szczególnych wypadkach, mając na uwadze słuszną przyczynę, ordy-

oza pozwala każdemu kapłanowi nosić ze sobą olej chorych, aby w razie konieczności udzielić namaszczenia (§ 3).

⁷⁸ Nowy obrzęd (*Sakrament Chorych*, Katowice 1978) przewiduje formułę odpustu zupełnego na godzinę śmierci przy udzielaniu Wiatyku (s. 83, n. 123 f, s. 107, n. 167. A). Odpustu tego może udzielić każdy kapłan szafarz Wiatyku. Gdy nie ma kapłana, wierny — odpowiednio dysponowany — zyskuje odpust zupełny, „jeśli miał zwyczaj odmawiania jakichkolwiek modlitw” (PPK, t. II, z. 4, s. 70).

⁷⁹ Mamy tutaj echo dawnego prawa liturgicznego, które oddzielało błogosławieństwo ślubne od zawierania małżeństwa (por. kan. 1101 § 1). Obecnie nie przewiduje się wypadków, w których błogosławieństwo byłoby oddzielone od małżeństwa: jest ono wkomponowane w obrzęd (por. *Obrzędy Sakramentu Małżeństwa*, Katowice, 1974, ss. 22 i 29).

⁸⁰ „Poza kościołem” oznacza poza obrębem cmentarza przykościelnego. Gdy chodzi o kościoły parafialne dotyczy to również poświęceń dokonywanych w obrębie kościoła.

⁸¹ Por. E. Szafrowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. II, s. 175.

⁸² Poprzedni Kodeks nazywał je czynnościami „zarezerwowanymi proboszczowi” i wylizcał ich więcej niż obecny (por. kan. 462).

nariusz miejsca może zezwolić, aby gdzie indziej zamieszkał, ale pod warunkiem, że zostanie zabezpieczone właściwe i odpowiednie wykonywanie parafialnych czynności.

W powyższym wypadku mamy prawie dosłowne powtórzenie dyspozycji, jaka była zamieszczona w poprzednim Kodeksie (por. kan. 465 § 1). Już wcześniej podkreślono, że prawodawca od dawna wyrażał troskę, aby duszpasterze byli blisko swoich owiec. Obowiązek rezydencji nałożył Sobór Lionński II (1274 r.)⁸³, a potwierdził go i obwarował odpowiednimi sankcjami Sobór Trydencki⁸⁴.

Mówiąc o przyczynie usprawiedliwiającej zamieszkanie poza domem parafialnym (plebanią), obecne prawo zaznacza: „zwłaszcza w domu wspólnym dla wielu kapłanów” (kan. 533 § 1). W ten sposób prawodawca przyznał pierwszeństwo życiu wspólnemu kapłanów, co zostało usilnie zalecone przez Sobór Watykański II i co może się dziać z pożytkiem dla samego duszpasterstwa. Jednakże również w takim wypadku musi być zabezpieczone właściwe i odpowiednie wykonanie parafialnych posług. Wierni mają do nich prawo i prawodawca musi je zagwarantować.

Chociaż obowiązek rezydencji ma bezpośrednio na uwadze fizyczną obecność proboszcza parafii, jednak prawodawca wskazuje wyraźnie, że jego celem jest możliwość wypełnienia przez proboszcza wszystkich spoczywających na nim obowiązków pasterskich. Daje to również parafianom okazję spotkania się ze swoim proboszczem, co jest także warunkiem skutecznego pasterzowania.

Prawo przewiduje wakacje oraz inną uzasadnioną nieobecność proboszcza. Gdy przedłuża się ona ponad tydzień, proboszcz obowiązany jest powiadomić o tym ordynariusza (kan. 533 § 2)⁸⁵. Każda nieobecność proboszcza w parafii domaga się zabezpieczenia pieczy duszpasterskiej. Sprawę tę powinny regulować przepisy diecezjalne (por. § 3). Poprzedni Kodeks, w wypadku nieobecności poniżej tygodnia, zobowiązywał bezpośrednio proboszcza do zabezpieczenia opieki duszpasterskiej (por. kan. 465 § 6). Ten obowiązek na pewno wiąże proboszcza, gdy przepisy diecezjalne nie wydały innych zarządzeń w tej materii.

Obecny Kodeks nie reguluje również sprawy, gdy proboszcz na skutek naglącej i poważnej przyczyny zmuszony jest opuścić parafię na czas przekraczający okres tygodnia. Poprzedni Kodeks zobowiązywał proboszcza do możliwie szybkiego powiadomienia biskupa listownie i ustanowienia w parafii tzw. kapłana uzupełniającego (por. kan. 465 § 5), który otrzymywał uprawnienia wikariusza zastępcy jeszcze przed potwierdzeniem ze strony ordynariusza.

W powyższej sytuacji (gdy inaczej nie zarządza prawo diecezjalne) proboszcz może i powinien ustanowić zastępcę, któremu przekazuje m. in. ogólną delegację (na piśmie) do asystowania przy zawieraniu

⁸³ Kan. 13 (*Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, 1962, s. 298, 11—17).

⁸⁴ Sess. VI, c. 2 de ref.

⁸⁵ Poprzedni Kodeks wymagał pisemnej zgody ordynariusza (kan. 465 § 4).

małżeństwa. Nie musi tego czynić, gdy ma wikariusza. Poprzednie prawo nie zarządzało sytuacji, w której proboszcz był „przeszkodzony” i nie mógł ustanawiać zastępcy. Obecnie reguluje to kan. 541 § 2.

Ważnym obowiązkiem proboszcza jako pasterza jest odprawianie Mszy świętej za parafian⁸⁶. Obecnie obowiązujące przepisy tak określają w kan. 534 zarówno treść tego obowiązku jak i sposób jego wykonania:

1° Od momentu objęcia parafii proboszcz obowiązany jest odprawiać Mszę świętą za powierzony sobie lud: we wszystkie niedziele i święta nakazane we własnej diecezji⁸⁷. Jeżeli w jakim dniu nie może tego uczynić, wskutek prawnej przeszkody, winien odprawić przez kogo innego w ten sam dzień albo w innym dniu osobiście (§ 1).

2° Proboszcz pasterzujący w kilku parafiach obowiązany jest w dni wymienione w § 1, odprawić tylko jedną Mszę świętą za cały powierzony sobie lud (§ 2).

3° Proboszcz, który nie uczynił zadość obowiązkowi zgodnie z postanowieniami §§ 1 i 2, powinien jak najszybciej odprawić tyle Mszy za wiernych, ile opuścił (§ 3).

Zauważmy, że przeszkoda nie pozwalająca w wyznaczonym czasie wypełnić tego obowiązku wcale z niego nie zwalnia, lecz tylko przesuwa na inny dzień, bądź też pozwala go wypełnić przez inną osobę. Tym bardziej należy odprawić Msze zaległe, gdy tego obowiązku nie wypełniono z zaniedbania. Obowiązek posiada charakter personalny, a więc jest związany z osobą pasterza, który winien go wykonać na podstawie sprawiedliwości. Zaniedbania w tej dziedzinie nie ulegają przedawnieniu (por. kan. 199, n. 5). Bender jest zdania, że proboszcz może w tym samym dniu aplikować nawet dwie Msze za parafian, jeśli z racji przeszkody nie wypełnił tego obowiązku we właściwym czasie⁸⁸.

D. Prowadzenie ksiąg parafialnych i archiwum parafialnego

Od dawna znana jest praktyka prowadzenia ksiąg parafialnych, chociaż początkowo nie stanowiła ścisłego obowiązku. Prawo powszechne dopiero na Soborze Trydanckim poleciło spisywać w osobnej księdze nazwiska małżonków i świadków oraz miejsce i datę ślubu⁸⁹. Z czasem zwiększała się liczba ksiąg parafialnych. Poprzedni Kodeks nakazywał prowadzenie ksiąg: ochrzczonych, bierzmowanych, zawartych małżeństw, osób zmarłych oraz w miarę możliwości księgi o stanie dusz (por. kan. 470 § 1).

Obecny Kodeks poleca prowadzić trzy księgi: ochrzczonych, zawartych małżeństw i zmarłych. Odsyła jednak do zarządzeń Konferencji Biskupów

⁸⁶ Por. Hbr 5, 1 n.

⁸⁷ Por. Dekret Kongregacji Spraw Duchowieństwa z 25. 7. 1970 r. (PPK, t. III, z. 1, nn. 4612—4614).

⁸⁸ Bender, dz. cyt., n. 407; T. Pawluk, *Prawo Kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. II, s. 274; M. Pastuszko, *Ofiary mszalne*, *Prawo Kanoniczne*, 29 (1986) nr 3—4, s. 126.

⁸⁹ Sess. XXIV, c. 1 de ref.

lub biskupa diecezjalnego (por. kan. 535 § 1). Nie wspomina zatem o księdze bierzmowanych. Zgodnie bowiem z przepisem kan. 895 winna być ona przechowywana w kurii diecezjalnej, przy czym inaczej może zarządzić Konferencja Biskupów. W innym miejscu Kodeks nakazuje prowadzenie księgi intencji mszalnych (por. kan. 958 § 1). Prawo diecezjalne poleca prowadzenie także innych ksiąg⁹⁰.

Proboszcz winien czuwać nad tym, by księgi parafialne były właściwie spisywane i przechowywane (kan. 535 § 1). Również w tej materii trzeba mieć na uwadze normy prawa partykularnego⁹¹. Zgodnie z postanowieniem kan. 535 § 2, w księdze ochrzczonych należy odnotować przyjęcie bierzmania, jak również te akty, które mają związek ze stanem kanonicznym wiernych, a więc zawarcie małżeństwa, adopcje, przyjęcie święceń, profesję wieczystą złożoną w instytucie zakonnym oraz zmianę obrządku. Wspomniane wyżej adnotacje powinny być zawsze uwidocznione w wydawanej później metryce chrztu.

Zauważmy, że powyższe wyliczenie nie jest taksatywne. Do ksiąg bowiem metrykalnych wpisuje się także inne adnotacje, jak np. o orzeczeniu nieważności małżeństwa (por. kan. 1685), czy o udzieleniu papieskiej dyspensy (por. kan. 1076), a także o udzielaniu dyspensy od przeszłości wypływającej ze święceń, co poleca czynić papieski reskrypt.

Poprzedni Kodeks nakładał na proboszczów obowiązek sporządzania tzw. duplikatów ksiąg metrykalnych (por. kan. 470 § 3). W schemacie księgi II *De Populo Dei* (1977 r.) zamieszczono odpowiednią dyspozycję (kan. 369 § 3). Jednakże na posiedzeniu Komisji (9. 5. 1980 r.) zdecydowano o pominięciu tego zarządzenia w nowym Kodeksie⁹². Może go nałożyć prawo partykularne.

Każda parafia powinna mieć własną pieczęć. Zaświadczenia określające stan kanoniczny wiernych oraz wszystkie akty posiadające znaczenie prawne, mają być podpisane przez proboszcza i opatrzone pieczęcią parafialną (por. kan. 535 § 3).

W kontekście obowiązku prowadzenia ksiąg parafialnych reguluje prawodawca sprawę dotyczącą archiwum parafialnego. Ogólnie na ten temat jest mowa w związku z Kurią diecezjalną (por. kan. 486), gdzie też powiedziano o obowiązku sporządzenia inwentarza czyli katalogu, którego jeden egzemplarz winien być przesłany do archiwum diecezjalnego (por. kan. 491 § 1).

Zgodnie z postanowieniem kan. 535 każda parafia powinna mieć własne archiwum, w którym należy przechowywać księgi parafialne, listy biskupie, a także inne dokumenty pożyteczne lub konieczne. Sam biskup diecezjalny lub jego delegat, z okazji wizytacji lub w innym czasie, powi-

⁹⁰ Por. np. stat. 46 II *Synodu Kieleckiego*.

⁹¹ Por. np. Zarządzenie Biskupa Kieleckiego (10. 1. 1969) w sprawie stosowania pisma atramentowego (*II Synod Diecezji Kieleckiej*, Kielce 1984, s. 154).

⁹² Por. *Communications* 13 (1981) 286.

nien je wszystkie przejrzyć, a proboszcz ma czuwać nad tym, by nic z nich nie dostało się do obcych rąk (§ 1). Należy pilnie przechowywać także stare księgi parafialne, zgodnie z wymogami prawa partykularnego (§ 2).

E. Prawo do wynagrodzenia i wakacji

Już poprzednio wspomniano, że istnieje ściśle powiązanie między prawami i obowiązkami. Tak np. nauczanie jest zarazem obowiązkiem i uprawnieniem. Można chyba stwierdzić, że każdy z omówionych poprzednio obowiązków stanowi również uprawnienie. Wskazane jednak tutaj w tytule dwie dziedziny zalicza się do uprawnień proboszcza i to w tym sensie, że nie nakładają one ścisłego obowiązku.

Obecny Kodeks ujmuje inaczej sprawę wynagrodzenia niż poprzedni. Nie określa zatem dokładnie jakie konkretne dochody przysługują proboszczowi⁹³. Zabiera na ten temat głos trochę okazjnie w kan. 531: „Chociażby kto inny wykonał parafialną posługę, jednak ofiary przyjęte z tej okazji od wiernych powinien przekazać do wspólnej kasy parafialnej, chyba że ustalą się przeciwną wolę ofiarodawcy w odniesieniu do ofiar dobrowolnych. Do biskupa diecezjalnego należy — po wysłuchaniu zdania Rady Kapłańskiej — wydać odpowiednie przepisy co do przeznaczenia składanych ofiar oraz wynagrodzenia kapłanów wypełniających to zadanie”.

Powyższa dyspozycja wyraźnie zakłada, że w parafii istnieje wspólna kasa, z której czerpie się fundusze m. in. na utrzymanie proboszcza. Stąd postanowienia kan. 531 należy ujmować w relacji do kan. 1274, który poleca utworzenie w każdej diecezji specjalnej instytucji zbierającej dobra i ofiary, by w ten sposób uzyskać fundusz na wynagrodzenie wszystkich duchownych diecezji.

Wracając do treści kan. 531, pozwalającej zatrzymać ofiarę za wykonaną posługę, gdy się ustalą taką wolę ofiarodawcy, należy zauważyć, że ma to zastosowanie tylko w odniesieniu do tzw. ofiar dobrowolnych. Gdy bowiem ofiary są ustalone przez kompetentną władzę kościelną (por. kan. 848), wtedy określona ofiara musi być przekazana do wspólnej kasy. Ofiary wpływające do wspólnej kasy nie muszą być w całości przeznaczane na wynagrodzenie duchowieństwa. Biskupowi wolno część z nich przeznaczyć np. na inne cele parafialne. Dodajmy od razu, że kan. 531 ma zastosowanie również w odniesieniu do ofiar, jakie wierni składają wikariuszowi z okazji wykonywania przez niego pasterskiej posługi (por. kan. 551).

U nas w Polsce w wielu wypadkach można mówić o wspólnej kasie parafialnej, nazywanej „kumulusem”, kiedy to wpływy przeznaczone na utrzymanie księży wpływają do jednej kasy i są potem dzielone według

⁹³ Czynił to poprzedni Kodeks (kan. 467 § 1).

norm określonych przez biskupa diecezjalnego. Nie pokrywa się to jednak z zarządzeniem kan. 531, ponieważ brak u nas przepisu o tworzeniu wspólnej kasy diecezjalnej. W prawodawstwie partykularnym spotykamy pewne próby rozwiązań idących po linii wskazanej przez Kodeks⁹⁴, który pragnie zrealizować uchwały ostatniego Soboru⁹⁵.

Prawo proboszcza do wakacji określa kan. 533 § 2: „Jeśli czego innego nie domaga się ważny powód, wolno proboszczowi każdego roku opuścić parafię dla skorzystania z wakacji, nie przekraczających jednak miesiąca czasu⁹⁶, wykorzystanych w sposób ciągły lub z przerwami. Do wakacji nie wlicza się rekolekcji odbywanych raz w roku”. Sobór Watykański II, mówiąc o wakacjach przysługujących prezbiterom, dodał uwagę: „biskupi powinni zatroszczyć się o to, by prezbiterzy mogli je mieć”⁹⁷. Wydaje się, że należy o tym pamiętać głównie w odniesieniu do tych proboszczów, którzy nie mają wikariuszy. Z wakacjami łączy się sprawa zastępstwa, która już była uwzględniona przy omawianiu obowiązku rezydencji.

6. Rady parafialne

Już poprzednio, w związku z posługą pasterzowania, wspomniano o konieczności współpracy świeckich z duchowieństwem parafialnym. Ta współpraca może przybrać charakter instytucjonalny. Zalecił ją Sobór w dekrecie o apostołstwie świeckich⁹⁸. W okresie posoborowym sprawie rad duszpasterskich został poświęcony osobny dokument (25. 1. 1973 r.)⁹⁹, który zabrał głos również na temat rady parafialnej¹⁰⁰. Do tej sprawy nawiązała także Instrukcja *Ecclesiae imago* (22. 2. 1973 r.)¹⁰¹. Jest jednak charakterystyczne, że w schemacie o *Ludzie Bożym* (1977 r.) brak wzmianki o duszpasterskiej radzie parafialnej. Projekt normy w tej materii pojawia się w schemacie z 1980 roku (por. kan. 475). Obecny Kodeks zamieścił w kan. 536 następujące dyspozycje:

1° Jeśli zdaniem biskupa diecezjalnego, po wysłuchaniu opinii Rady Kapłańskiej, wyda się to pożyteczne, należy w każdej parafii ustanowić radę duszpasterską, której przewodniczy proboszcz i w której wierni wraz z tymi, którzy w parafii z urzędu uczestniczą w trosce duszpasterskiej, winni świadczyć pomoc w ożywianiu działalności pasterskiej” (§ 1).

2° Rada duszpasterska posiada jedynie głos doradczy i kieruje się normami określonymi przez biskupa diecezjalnego (§ 2).

⁹⁴ W Polsce np. znany jest tzw. kumulacja intencji.

⁹⁵ Por. Dekret *Presbyterorum ordinis*, n. 21, 1.

⁹⁶ Poprzedni Kodeks przyznawał proboszczowi dwa miesiące (kan. 465 § 2).

⁹⁷ Dekret *Presbyterorum ordinis*, n. 20.

⁹⁸ Dekret *Apostolicam actuositatem*, n. 26, 2.

⁹⁹ Okólnik Kongregacji Spraw Duchowieństwa (PPK, t. VII, z. 1, n. 12965 nn.

¹⁰⁰ Okólnik, n. 12 (jw., n. 12992).

¹⁰¹ Instrukcja, nn. 147, 2 168 e. 179, 5 (PPK, t. VI, z. 1, nn. 10763. 10845, 10881). Por. E. Sobański, *Uwagi o strukturze parafialnej rady duszpasterskiej*. Ateneum Kapłańskie, nr. 387, ss. 133—141; T. Pieronek, *Podstawy prawne parafialnych rad duszpasterskich*, *Notificationes* z 1974 r., nr 5—6, s. 88—93.

Tak więc parafialna rada duszpasterska obejmuje grono osób duchownych¹⁰² i świeckich, wspomagających proboszcza we wszystkich sprawach duszpasterstwa parafialnego. Z tego, co poprzednio było powiedziane należy stwierdzić, że niektóre sprawy będą zarezerwowane proboszczowi, gdy idzie o podejmowanie decyzji. Dla owocnego działania konieczne jest grono osób odpowiednich i przygotowanych, które potrafią właściwie ocenić sytuację religijno-moralną parafii i będą zdolne udzielać naprawę skutecznych rad. Posynodalna Adhortacja Apostolska *Christifideles laici* (1988 r.) przypominała, że Ojcowie Synodu domagali się dowartościowania parafialnych rad duszpasterskich (n. 27).

Prawo powszechne daje jedynie ramowe wskazania dla działania tych rad, polecając równocześnie biskupowi diecezjalnemu wydanie bardziej szczegółowych norm, które by dokładniej wytyczyły pole ich działalności¹⁰³.

Inaczej niż rada duszpasterska, w każdej parafii jest nakazana rada d/s ekonomicznych¹⁰⁴, która rządzi się nie tylko przepisami prawa powszechnego, ale także normami wydanymi przez biskupa diecezjalnego. W tej radzie wierni, zgodnie z powyższymi normami, winni świadczyć proboszczowi pomoc w administrowaniu dobrami parafialnymi, z zachowaniem przepisu kan. 532 (kan. 357).

Cytowany kan. 532 przyznaje tylko proboszczowi prawo występowania w imieniu parafii przy podejmowaniu czynności prawnych, a więc dotyczących również administrowania dobrami kościelnymi. Nakazuje ponadto zachować przepisy kan. 1281—1288, które określają prawa i obowiązki administratorów dóbr kościelnych oraz wykonywanie aktów dotyczących administrowania dobrami.

Nakazana w kan. 537 rada nie jest nową instytucją. Poprzedni Kodeks mówił o niej w związku z zarządzaniem majątku poszczególnych kościołów¹⁰⁵, gdzie też określono dokładnie jej kompetencje¹⁰⁶. Jest jednak różnica między starym i nowym prawem; poprzednio nie była nakazana¹⁰⁷, obecnie prawodawca nakazał jej ustanowienie w każdej parafii¹⁰⁸. Biskup powinien określić sposób jej powołania i działania¹⁰⁹.

¹⁰² W tym również diakonów stałych (por. PPK, t. I, z. 1, n. 500).

¹⁰³ Gdy chodzi o Statuty por. m. in. *Statut Duszpasterskiej Rady Parafialnej Archidiecezji Krakowskiej* (Notificationes, 1975, nr 5—7, s. 82—87); *Statut Parafialnej Rady Duszpasterskiej Diecezji Tarnowskiej*, IV Synod Diecezji Tarnowskiej, Tarnów 1981—1986, s. 497 n.

¹⁰⁴ Potocznie nazywana jest „Radą Parafialną”. Por. *Statut Rad Parafialnych, zatw. przez Konferencję Plenarną Episkopatu Polski 7. 9. 1947.*

¹⁰⁵ Por. kan. 1182—1185; E. Sztarfrowski, *Miejsca i czasy święte*, Warszawa 1982, s. 69 n.

¹⁰⁶ Wskazano m. in. dokładnie, do czego rada nie może się mieszać (kan. 1184).

¹⁰⁷ Wynika to z dyspozycji kan. 1183.

¹⁰⁸ Ten nakaz zawiera się w słowie „habeatur”.

¹⁰⁹ Por. m. in. IV Synod Tarnowski *Statut Parafialnej Rady Gospodarczej* (s. 499 n.).

7. Opróżnienie parafii

Zgodnie z postanowieniem kan. 538 § 1, proboszcz traci swój urząd w następujących wypadkach:

- 1° przez usunięcie,
- 2° przez przeniesienie dokonane aktem biskupa diecezjalnego z zachowaniem przepisów prawa,
- 3° przez zrzeczenie podyktowane słuszną przyczyną, podjęte przez proboszcza oraz — co jest wymagane do ważności — przyjęte przez biskupa diecezjalnego,
- 4° po upływie określonego czasu, jeśli proboszcz zgodnie z przepisami prawa partykularnego, o którym w kan. 522, był ustanowiony na oznaczony czas.

Na pierwszym miejscu wyliczono „usunięcie” (*amotio*), pominięto natomiast „pozbawienie” (*privatio*). Obydwie sytuacje uwzględniają normy ogólne (kan. 184—196). Usunięcie oznacza pozbawienie kogoś prawnego tytułu do piastowanego przez niego urzędu, bez nadania nowego, co jednak nie musi mieć charakteru karnego. Natomiast pozbawienie urzędu posiada z reguły charakter karny.

Usunięcie może nastąpić mocą samego prawa, bądź też dekretem kompetentnego przełożonego. Mocą samego prawa zostaje usunięty (por. kan. 194 § 1) z urzędu kościelnego:

- 1° kto utracił stan duchowny (por. kan. 290),
- 2° kto publicznie odstąpił od wiary katolickiej lub zerwał wspólnotę z Kościołem,
- 3° duchowny, który usiłował zawrzeć małżeństwo, nawet tylko cywilne. Usunięcie, o którym w nn. 2 i 3, jedynie wtedy może być urgovane, gdy wiadomo, że stwierdziła to kompetentna władza (kan. 194 § 2).

Pozbawienie urzędu, stanowiące mianowicie karę za przestępstwo, może być dokonane tylko zgodnie z przepisami prawa. Osiąga ono swój skutek według przepisów prawa karnego (por. kan. 196).

Usunięcie mocą dekretu jest regulowane przepisami kan. 1740—1747. Najpierw postawiono ogólną zasadę: „Gdy posługiwanie kogoś proboszcza, na skutek jakiejś przyczyny, nawet bez jego poważnej winy, staje się szkodliwe lub przynajmniej nieskuteczne, może on zostać usunięty z parafii przez biskupa diecezjalnego” (kan. 1740). Następnie określono (przykładowo) konkretne przyczyny usunięcia:

- 1° sposób postępowania, który przynosi kościelnej wspólnocie poważną szkodę lub zamieszanie;
- 2° nieudolność lub trwała choroba umysłowa, bądź fizyczna, która czyni proboszcza nieużytecznym w wypełnianiu jego zadań;
- 3° utrata dobrego imienia u uczciwych i poważnych parafian lub niechęć w stosunku do proboszcza, które według przewidywania szybko nie ustaną;
- 4° poważne zaniedbanie lub naruszenie obowiązków parafialnych, które trwa mimo upomnienia;

5° złe zarządzanie dobrami doczesnymi, z wielką szkodą Kościoła, ilekroć na zarządzenie złu brak innego środka.

W kan. 1742—1747 określono szczegółowo sposób postępowania¹¹⁰. Należy też dodać, że dekret usunięcia wtedy osiąga skutek, gdy zostaje przekazany na piśmie (kan. 193 § 4). Skutki dekretu określa dokładnie kan. 1747, broniąc w sposób szczególny proboszcza chorego.

Kodeks Jana Pawła II pozwala biskupowi przenieść proboszcza wbrew jego woli. W takim jednak wypadku należy zachować procedurę przepisaną w kan. 1749—1752. W związku z przenoszeniem proboszczów należy pamiętać, że pierwszy urząd wakuje przez kanoniczne objęcie drugiego, chyba że prawo coś innego zastrzeże albo inaczej zarządzi kompetentna władza (kan. 191 § 1). Stwarza to pewne trudności przy równoczesnym przenoszeniu kilku proboszczów. Nieważne jest bowiem nadanie urzędu niewakującego i nie uzyskuje uważnienia przez późniejsze zawakowanie (por. kan. 153 § 1).

Zrzeczenie — i to do ważności — winno być złożone temu, komu przysługuje powierzenie urzędu, o który chodzi, i to na piśmie albo ustnie wobec dwóch świadków (kan. 189 § 1). Przełożony nie powinien przyjmować zrzeczenia, które nie jest uzasadnione słuszną i proporcjonalną przyczyną (§ 2). Rezygnacja traci wszelką moc, gdy nie zostanie zaakceptowana w ciągu trzech miesięcy (§ 3). Dopóki nie osiągnie skutku może być odwołana przez rezygnującego. Po osiągnięciu skutku nie może być odwołana, ale rezygnujący może otrzymać urząd z innego tytułu (§ 4).

W wypadku zrzeczenia parafii, rezygnację musi przyjąć biskup diecezjalny, co jest wymagane do ważności (kan. 538 § 1). Od tego momentu osiąga ono swój skutek prawny (por. kan. 189 § 3). Z natury jednak rzeczy konieczne jest powiadomienie o przyjęciu rezygnacji¹¹¹.

Zgodnie z postanowieniem kan. 538 § 3 proboszcz, po ukończeniu 75 roku życia proszony jest o złożenie zrzeczenia się urzędu na ręce biskupa diecezjalnego, który rozważywszy wszystkie okoliczności osoby i miejsca, powinien zdecydować o przyjęciu lub odłożeniu zrzeczenia. Biskup obowiązany jest zapewnić zrzekającemu się odpowiednie utrzymanie i mieszkanie, mając na uwadze normy ustalonego przez Konferencję Biskupów¹¹².

Chociaż jest tu mowa o prośbie, proboszcz powinien złożyć zrzeczenie. Gdy tego nie uczyni, biskup może mu przypomnieć postanowienie cytowanego wyżej kanonu, ale sam fakt nie złożenia zrzeczenia nie może być przyczyną usunięcia proboszcza z parafii. Muszą wchodzić w grę inne przyczyny¹¹³, które są wyliczone w kan. 1741. Konieczne też będzie zastosowanie procedury przewidzianej przy usuwaniu proboszczów (por. kan. 1740 nn.).

¹¹⁰ Por. E. Sztafrowski, *Podręcznik dz. cyt.*, IV, s. 422 nn.; T. Pawluk, *dz. cyt.*, t. IV, s. 397 n.

¹¹¹ Por. Urrutia, *De normis generalibus*, Romae 1983, s. 122.

¹¹² Konferencja Episkopatu Polski nie wydała norm w tej materii, a w poszczególnych diecezjach istnieje różna praktyka.

¹¹³ Por. Odpow. Pap. Komisji z 7. 1. 1978 r. (PPK, t. XI, z. 1, n. 20443).

Gdy proboszcz traci swój urząd po upływie określonego czasu (zgodnie z kan. 522), utrata urzędu następuje od momentu pisemnego zawiadomienia przez kompetentną władzę (kan. 186).

Specyficzna sytuacja ma miejsce w wypadku zakonnika: „Proboszcza, który jest członkiem instytutu zakonnego albo jest inkardynowany do stowarzyszenia życia apostołskiego, usuwa się z zachowaniem przepisu kan. 682 § 2” (kan. 538 § 2). Zgodnie zaś z kan. 682 § 2 zakonnik może być usunięty z powierzonego mu stanowiska tak według uznania kompetentnej władzy powierzającej, po zawiadomieniu przełożonego zakonnego, jak i przez przełożonego zakonnika, po powiadomieniu nadającego urząd, bez wymagania zgody drugiego¹¹⁴.

8. Administrator parafii

Prawodawca zawsze troszczył się o zabezpieczenie opieki pasterskiej w wypadku opróżnienia parafii. Nowy Kodeks wprowadził ważną nowość, mianowicie wziął pod uwagę również sytuację, w której proboszcz zostaje przeszkodzony. Stąd ustanowienie administratora parafii przewiduje się obecnie w dwóch wypadkach: 1° gdy parafia zostaje opróżniona i 2° gdy proboszcz, na skutek określonych przyczyn nie może wypełniać pasterskiej posługi. Kodeks nie wylicza ich taksatywnie lecz przykładowo: „uwięzienie, zesłanie, wygnanie, niezdolność, choroba lub inna przyczyna — nie pozwalająca proboszczowi wypełniać pasterskiej posługi w parafii” (kan. 539)¹¹⁵.

W obydwu przypadkach prawodawca nakłada na biskupa diecezjalnego obowiązek, aby jak najszybciej zamianował administratora parafii, a więc kapłana, który by zastępował proboszcza, zgodnie z przepisem kan. 540 (jw.). Administrator ma te same obowiązki i posiada te same uprawnienia co proboszcz, chyba że biskup diecezjalny inaczej zarządzi (kan. 540 § 1). Spoczywa zatem na nim również obowiązek odprawiania Mszy za parafian. Nie jest jednak pełnoprawnym proboszczem, dlatego nie wolno mu podejmować czynności, które by mogły przynieść szkodę uprawnieniom proboszcza lub dobrom doczesnym parafii (por. kan. 540 § 2).

Jak widzimy najwyższy prawodawca wprost upoważnia biskupa do bliższego określenia pozycji prawnej administratora parafii. Powinno to uczynić w piśmie nominacyjnym. Wprawdzie jest tutaj mowa o biskupie diecezjalnym, jednak uprawnienie takie przysługuje także administratorowi diecezji, co pośrednio wynika z treści kan. 525¹¹⁶. Natomiast wikariusz generalny czy biskupi musi otrzymać specjalne zlecenie.

Zamieszczone w kan. 540 § 2 ogólne ograniczenia władzy administratora diecezji są bliźniaczo podobne do tych, które Kodeks stosuje w odniesieniu

¹¹⁴ Por. Motu proprio *Ecclesiae Sanctae*, I, n. 32 (PPK, t. 1, z. 1, n. 92); E. Szafrowski, *Współpracownicy biskupa* dz. cyt., s. 201; Tenże, *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej*, t. 1, s. 416 n.

¹¹⁵ Por. kan. 371 § 2 schematu *De Populo Dei*; *Communicationes* 13 (1981), 289.

¹¹⁶ Por. kan. 455 § 2, n. 1 KPK 1917 r.

do administratora diecezji (por. kan. 428 § 2). Pominięto tylko zamieszczone w § 1 ogólne zastrzeżenie: „podczas wakansu stolicy biskupiej niczego nie należy zmieniać”. Interpretacja wspomnianych wyżej „ograniczeń” nastęrcza pewnie trudności¹¹⁷.

Po wypełnieniu swojej funkcji administrator parafii powinien złożyć nowemu proboszczowi sprawozdanie ze swojej działalności (kan. 540 § 3).

Zamianowanie administratora parafii wymaga pewnego czasu. Może więc jeszcze przed tym aktem zaistnieć konieczność podjęcia czynności parafialnych, stanowiących uprawnienia proboszcza. Stąd kan. 541 zarządza:

1° W wypadku opróżnienia parafii, jak również wtedy, gdy proboszcz na skutek przeszkody nie może wypełniać pasterskiej posługi, kierowanie parafią przed ustanowieniem administratora, przejmuje tymczasowo wikariusz parafialny, a jeśli jest ich kilku najstarszy nominacją¹¹⁸. W wypadku gdy parafia nie ma wikariusza — proboszcz określony prawem partykularnym (§ 1)¹¹⁹.

2° Kto przejął kierowanie parafią zgodnie z powyższą dyspozycją, powinien natychmiast powiadomić ordynariusza miejsca o opróżnieniu parafii (§ 2). Zapewne to samo ma uczynić w wypadku przeszkodzenia proboszcza.

„Proboszcz określony prawem partykularnym”. Powinien go określić z reguły biskup diecezjalny prawem synodalnym¹²⁰, bądź też specjalnym dekretem. Ponieważ parafie są erygowane na bieżąco, wypada w akcie erekcyjnym oznaczyć „sąsiedniego” proboszcza dla nowej parafii.

Zrozumiałą jest rzeczą, że sprawa oznaczenia tymczasowego administratora parafii (w wypadku jej opróżnienia) była regulowana również przepisami poprzedniego Kodeksu. Trzeba jednak zauważyć, że nowe prawo nie przejęło w całości poprzednich norm zawartych w kan. 472, n. 2. Mianowicie cytowany kanon zarządzał, że w wypadku parafii powierzonej zakonowi władzę przejmuje przełożony domu. Zgodnie z postanowieniem kan. 6, n. 1, trzeba powiedzieć, że poprzednie zarządzenie zostało uchylone¹²¹.

9. Kapłani wspólnie kierujący parafią

Po dyspozycjach dotyczących proboszczów pojedynczo kierujących parafią, Kodeks zamieszcza normy, dotyczące kapłanów wspólnie pasterzujących w jednej lub kilku parafiach. Jest to nowość w kościelnym ustawodawstwie. Przygotowała ją jednak praktyka stosowana zwłaszcza w krajach Europy Zachodniej.

Na pewno jest to forma jakiegoś kolegiального kierowania parafią,

¹¹⁷ Por. E. Sztafrowski, *Miejsca i czasy święte*, Warszawa 1982, s. 36.

¹¹⁸ Nowe prawo dokładniej określiło sprawę (por. kan. 472, n. 2 1917 r.).

¹¹⁹ Również w tym wypadku Kodeks sprawę jaśniej określił (por. kan. 472, n. 2 KPK 1917 r.).

¹²⁰ Tak jest np. w diecezji kieleckiej.

¹²¹ Por. M. Żurowski, *Prawo Nowego Przymierza*, Poznań 1989 r., s. 28.

w której spotykamy jakby podzielenie odpowiedzialności (a więc także obowiązków i uprawnień proboszczowskich) między kilku duchownych za pasterzowanie parafii. Wprowadzenie tej normy pasterzowania nie jest obowiązkowe.

Sprawę reguluje kan. 517 § 1, który stwierdza, że gdzie domagają się tego okoliczności, piecza o parafię lub kilka parafii równocześnie, może być powierzona wspólnie kilku kapłanom, z zachowaniem jednak normy, że tylko jeden z nich będzie kierował pasterzowaniem, jako moderator, będąc też za nie odpowiedzialny wobec biskupa.

Zgodnie z postanowieniem kan. 542 kapłani, którzy w myśl cytowanego wyżej kanonu mają wspólnie pasterzować:

1° powinni posiadać przymioty, o których w kan. 521, a więc te same, których prawo domaga się od kandydatów na proboszcza.

2° Mają być mianowani lub instytuowani z zachowaniem przepisów kan. 522 i 525¹²².

3° Przejmują pasterzowanie z chwilą objęcia parafii. Moderator obejmuje parafię zgodnie z kan. 527 § 2, a więc tak samo jak proboszcz. Gdy chodzi o pozostałych, to wyznaczenie wiary (i przysięga)¹²³ zastępuje objęcie urzędu.

Jeżeli chodzi o obowiązki i uprawnienia, to według kan. 543 każdy z kapłanów, zachowując ustalony przez nich porządek, ma obowiązek wykonać posługi i funkcje proboszczowskie, o jakich mowa w kan. 528—530. Władza asystowania przy małżeństwie oraz wszystkie uprawnienia przyznane proboszczom w zakresie dyspensowania, przysługują wszystkim, ale należy z nich korzystać pod kierownictwem moderatora (por. kan. 543 § 1). Wszyscy kapłani, którzy należą do zespołu:

1° są związani obowiązkiem rezydencji;

2° wspólnie mają ustalić w jakiej kolejności, jeden z nich ma odprawiać za parafian, zgodnie z przepisem kan. 534;

3° przy podejmowaniu czynności prawnych, sam moderator występuje w imieniu jednej lub kilku parafii powierzonych zespołowi (§ 2).

Gdy ustaje urząd jednego z kapłanów, bądź moderatora, albo któryś z nich jest przeszkodzony, nie wakuje parafia lub parafie powierzone zespołowi. Natomiast biskup diecezjalny powinien mianować nowego moderatora. Zanim jednak biskup mianuje innego, funkcję tę winien wypełniać kapłan zespołu, najstarszy nominacją (kan. 544).

Zakończenie

W podjętych tutaj rozważaniach mieliśmy możliwość zapoznać się całościowo z instytucją proboszcza, którego słusznie Sobór Watykański II nazywa pasterzem parafii, wskazując tym samym związek tej funkcji

¹²² Pierwszy z kanonów mówi o mianowaniu na czas nieokreślony, chyba że Konferencja Biskupów zezwoli na czasowe mianowanie, drugi zaś nakłada na biskupa obowiązek mianowania kandydata odpowiedniego.

¹²³ AAS 81 (1989) 104—106.

z posługą pasterza diecezji. Pośrednio ukazany został przykład najdoskońszszego Pasterza — Jezusa Chrystusa.

Prawodawca kościelny zawsze troszczył się o takie określenie obowiązków proboszcza, by możliwie najowocniej mógł realizować podstawowe zadanie, jakim jest „zbawienie dusz”. Wydaje się jednak, że ze szczegółową troską uczynił Sobór Watykański II, który słusznie otrzymał miano duszpasterskiego. Dostrzega się to zwłaszcza w związku z określeniem funkcji pasterzowania.

Widoczna jest również różnica w jakimś ogólnym ujęciu obowiązków proboszczowskich. Wcześniejsze prawodawstwo raczej statycznie ujmowało posługę proboszcza. Podkreślało głównie jego obowiązek służenia tym, którzy się zgłoszą i „prawnie poproszą” np. o spowiedź. Obecnie przedstawia się tę posługę bardziej dynamicznie; zobowiązuje się proboszcza do wyjścia naprzeciw wszystkim sprawom duszpasterskim. Proboszcz powinien nie tyle czekać, ile sam dostrzegać różne potrzeby swoich owiec, starając się im zaradzić.

De statu iuridico parochi in lege utriusque Codicis

Codex nunc vigens, scilicet Codex Ioannis Pauli II, iam secundus est in historia iuris ecclesiastici. In utroque Codice normae de parochis inveniuntur, attamen in secundo Codice ad mentem Vaticani II renovatae sunt.

Hoc in articulo ad instar prooemii aspectus historicus huius institutionis appenditur. Deinde de parochi in Codice Iuris Canonici anno 1917 promulgato sermo est, scilicet de notione, de officio parochi, de functionibus eidem reservatis, ac de iuribus et obligationibus parochi.

Latius de parochi ad mentem novi Codicis tractatur. Hac in parte primum de pleniore aspectu muneris parochi, in luce scilicet Vaticani II, de nova notione parochi, necnon de renovata eius stabilitate in officio, tractatur. Deinde de provisione canonica paroeciae, de obligationibus ac iuribus parochorum, de consiliis paroecialibus, de vacatione paroeciae, de administratore paroeciae et de pluribus sacerdotibus, quibus in solidum cura pastoralis committitur.